

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS**

MARTA MEČKOVSKAJA
TARPTAUTINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS
MAGISTRANTŪROS NUOLATINIŲ STUDIJŲ PROGRAMA

TAUTŲ APSISPRENDIMO TEISĖS TURINYS IR JOS ĮGYVENDINIMAS
THE RIGHT OF NATIONS TO SELF-DETERMINATION: SCOPE AND IMPLEMENTATION
Magistro baigiamas darbas

Darbo vadovas - doc. dr. Laurynas Biekša

Vilnius, 2012

Turinys

Įvadas.....	3
1. Tautų laisvo apsisprendimo principo atsiradimas ir vystymosi raida.....	6
1.1. Tautų laisvo apsisprendimo principas kaip deklaratyvi nuostata.....	6
1.2. Tautų laisvo apsisprendimo principo tapimas ius cogens norma.....	9
2. Tautų apsisprendimo principo apimtis ir turinys.....	17
2.1. Tautų laisvo apsisprendimo principo subjektas – tauta.....	17
2.2. Apsisprendimas - išskirtinai kolonijų teisė?.....	22
2.3. Apsisprendimo principo dualumas.....	25
2.4. Atsiskyrimas - tautų teisės į apsisprendimą sudėtinė dalis ar kraštutinė priemonė?.....	29
3. Kosovo precedentas.....	34
3.1. Kosovo kelias iki nepriklausomybės.....	34
3.2. Apsisprendimo principo santykis su sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principais	37
3.3. Kosovo atsiskyrimo teisėtumas.....	39
3.4. Kosovas – nepriklausoma valstybė ar tauta siekianti nepriklausomybės?.....	42
3.5. Tarptautinio Teisingumo Teismo pozicija dėl Kosovo nepriklausomybės.....	46
Išvados.....	49
Literatūros sąrašas.....	52
Santrauka.....	58
Резюме.....	59

Ivadas

„Niekas - nei pati valstybė, nei tarptautinė organizacija – išskyrus pačią tautą, neturi teisės spręsti ar atskira tauta verta egzistavimo“
Jonas Paulius II

Temos aktualumas ir problematiškumas. Tarptautinės teisės principai yra tarptautinės teisės pagrindas ir kitų teisių užtikrinimo garantas. Apsisprendimo principas yra įtvirtintas tiek Jungtinių Tautų Chartijoje¹, tiek daugelyje kitų tarptautinių dokumentų. Taip pat didelį dėmesį šio principo aiškinimui skyrė ir Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja bei Saugumo Taryba. Tarptautinis Teisingumo Teismas apsisprendimo principą įvardijo kaip „vieną esminių šiuolaikinės tarptautinės teisės principų“.² Tačiau neatsižvelgiant į teisės aktų, numatančių šį principą, gausą, taip pat aktyvų Jungtinių Tautų organų veidmenį jį aiškinant, principas liko viena iš labiausiai neapybrėžtų tarptautinės teisės normų, kas itin apsunkina jo įgyvendinimą.

Paskutiniųjų metų įvykiai Kosove, Gruzijoje, Čėčėnijoje, Vakarų Sacharoje rodo, kad apsisprendimo principas ne tik nevirto „negyva“ norma, kuri buvo aktuali tik dekolonizacijos metu, bet atvirkščiai tapo ypatingai svarbus ir tik tinkamas principo užtikrinimas yra pagrindinių žmogaus teisių ir tarptautinės taikos bei saugumo garantas.

Šio darbo pagrindinis *tikslas* yra apsisprendimo principo turinio analizė, taikymo ribų nustatymas bei įgyvendinimo pavyzdžių pateikimas.

Darbo *objektas* - apsisprendimo principo reglamentavimas tarptautinėje teisėje.

Tiksliui pasiekti keliami *uždaviniai*:

1. Išanalizuoti apsisprendimo principo formavimąsi;

2. Nustatyti principo objektą;

3. Iširti principo sudėtinius elementus;

4. Apžvelgti Kosovo atsiskyrimą, nustatant ar toks atsiskyrimas gali būti vertinamas kaip apsisprendimo principo tinkamas įgyvendinimas.

Darbe iškelta *hipotezė* – apsisprendimo principas nėra pakankamai aiškiai reglamentuotas tarptautinėje teisėje, dėl ko atsiranda sunkumų nustatant principo turinį bei įgyvendinant jį.

¹ 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-557. 1 ir 55 str.

² Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje East Timor (Portugal v. Australia). Para 29.

Siekiant išsamiai išanalizuoti temą bus pasinaudota įvairiais teoriniais ir empiriniais *tyrimo metodais*. Lyginamasis metodas pravers analizuojant teisės aktus, teismų praktiką, doktrinoje formuojamas nuomones. Istorinis metodas padės apžvelgti principo sampratos kaitą bei praktinį taikymą įvairiais istoriniais laikotarpiais, kas leis tiksliau suvokti principo prasmę. Taikant teleologinį metodą atskleisime tarptautinių dokumentų rengėjų ketinimus. Loginis-analitinis metodas bus naudojamas darant apybandrinimus, išvadas bei teikiant pasiūlymus. Neišvengsime ir sisteminio metodo taikymo, kuris pravers analizuojant principų bei tarptautinių dokumentų sąveiką.

Darbo *struktūrą* sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas bei santrauka. Pirmame darbo skyriuje analizuojamas principo formavimas bei jo raida. Pateikiami skirtingos principo sampratos įvairiais istoriniais laikotarpiais. Ši apžvalga padeda aiškiau suprasti principo esmę bei jo turinį. Antrame skyriuje atskleidžiamas apsisprendimo principo dualumas, plačiai aptariama kiekvieno elemento samprata. Kartu taip pat nustatomas kas yra tauta, apsisprendimo principo kontekste, nurodomi pagrindiniai skirtumai tarp tautos ir tautinės mažumos, kuriai apsisprendimo teisė nėra garantuojama. Trečiame skyriuje analizuojamas Kosovo vienašališko atsiskyrimo teisėtumas. Trumpai apžvelgiama Kosovo regiono istorinė raida, ištiriama ar kosovarai gali būti pripažinti tinkamu principo subjektu. Taip pat analizuojamas apsisprendimo principo santykis su sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principais, nustatant ar Kosovas paskelbiant nepriklausomybę nepažeidė minėtų principų.

Darbe bus remiamasi įvairiais *šaltiniais*, pagrindiniai iš jų:

1. Tarptautinės sutartys ir Jungtinių Tautų organų priimti dokumentai – apsisprendimo principas yra įtvirtintas eilėje tarptautinių sutarčių, kurios bus analizuojamos šiame darbe, pagrindinės - 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija, 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1975 m. Helsinkio baigiamasis aktas ir tt. Bus pasiremta taip pat kitomis tarptautinėmis sutartimis, kurios padės atskleisti principo turinio apimtį. Darbe taip pat daug dėmesio skiriama Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos ir Generalinės Asamblėjos priimtoms rezoliucijoms, kurios turi ypatingą reikšmę principo aiškinimui.

2. Teismų ir komitetų praktika – pagrindinis dėmesys bus skiriamas Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikai, bet taip pat bus nagrinėjami ir Žmogaus teisių bei Rasinės diskriminacijos

panaikinimo komitetų pateiktos išvados dėl apsisprendimo principo taikymo. Bus pasiremta ir Kanados Aukščiausiojo Teismo padaryta apsisprendimo teisės analize Kvebeko atsiskyrimo byloje.³

3. Doktrina – apsisprendimo principo turinys iki šiol nėra pakankamai atskleistas, todėl ir lietuvių literatūroje šią problemą nagrinėjama labai fragmentiškai. Pagrindiniai autoriai, kurie analizavo šią temą yra V. Vadapalas, D. Žalimas, J. Žilinskas bei L. Laurinavičiūtė. Užsienio literatūroje taip pat randama mažai leidinių skirtų išimtinai apsisprendimo principui. Pagrindiniai, kuriais taip pat bus remiamasi ir šiame darbe, yra A. Cassese leidinys „Self-Determination of Peoples”, D. Raič - „Statehood and the Law of Self-Determination” bei Д. В. Грушкино parengta monografija „Право народов на самоопределение: идеология и практика”. Bus apžvelgiamos ir kitų autorių straipsniai bei publikacijos, kurios padės pasiekti numatytą darbo tikslą.

³ Kanados Aukščiausiojo Teismo 1998 m. rugpjūčio 20 d. išvada Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217.

1. Tautų laisvo apsisprendimo principo atsiradimas ir vystymosi raida

Tam, kad suprasti principo turinį visa apimtimi, būtina išanalizuoti jo formavimąsi ir evoliucionavimą skirtingais laikotarpiais. Nagrinėdami tautų laisvo apsisprendimo principo raidą pasiremsime teoriniu skirstymu į principo formavimąsi iki Antrojo pasaulio karo ir po Antrojo pasaulinio karo. Šis skirstymas atrodo tinkamiausias, kadangi po Antrojo pasaulinio karo, įkūrus Jungtinių Tautų Organizaciją, įvyko lūžis – apsisprendimas tapo ne tik teisė bet ir fundamentalus principas, nuosekliai įtvirtintas daugelyje tarptautinės teisės aktų, su laiku tapęs ir *ius cogens* norma.

1.1. Tautų laisvo apsisprendimo principas kaip deklaratyvi nuostata

Tautų laisvo apsisprendimo principo užuominų galima rasti jau XVIII a. Švietimo epochoje šis principas buvo vystytas remiantis Dž. Locko, H. Grocijaus, Ž. Ž. Ruso idėjomis. Pradėta neigti absoliutizmą ir iškeltos „prigimtinės teisės“ bei „tautos suvereniteto“ teorijos.

1791 m. Prancūzijos Konstitucijoje buvo nurodyta, kad suvereniteto šaltinis yra tauta ir kiekvienos valstybės tikslas yra prigimtinių žmogaus teisių užtikrinimas.⁴

JAV, kiek anksčiau nei tai buvo padaryta Europoje, įtvirtino tautų laisvo apsisprendimo principo idėją Nepriklausomybės deklaracijoje, užtikrindamos tautoms teisę keisti ar panaikinti vyriausybę, įkuriant naują, jei esama valdžia tinkamai neužtikrina pagrindinių neatimamų žmogaus teisių.⁵

1791 m. Prancūzijos Konstitucijoje ir 1776 m. JAV Nepriklausomybės deklaracijoje matomos tautų laisvo apsisprendimo principo užuomazgos, kildinamos iš asmens prigimtinių teisių, todėl garantuojamos kiekvienam žmogui. Nors išreikštos JAV ir Prancūzijos idėjos nebuvo pavadintos „tautų apsisprendimu“ ir jų turinys nėra identiškam dabartiniam principo aiškinimui, bet riamiantis šiai dokumentais ateityje buvo plėtojama tautų teisės į apsisprendimą sąvoka bei turinys.

Terminas „nacijų apsisprendimas“ pirmą kartą buvo pavartotas Berlio kongrese 1878 m. Ši idėja tapo gana populiari tarp įvairių išsivadavimo judėjimų. 1896 m. Antrojo Internacionalo IV

⁴ Галанза П.Н. Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII—XIX вв. Москва: Государственное изд-во юридической литературы, 1957. С. 250.

⁵ 1776 m. liepos 4 d. JAV nepriklausomybės deklaracija. Filadelfija. Prieiga per internetą <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration.html>

kongrese buvo pasmerkta kolonijinė politika ir įtvirtinta nacijų apsisprendimo teisė.⁶ XX a. pradžioje atsirado dvi naujos tautų apsisprendimo principo aiškinimo kryptys: vakarietiška – plėtojama JAV prezidento W. Wilsono ir socialistinė – plėtojama bolševiko V. Lenino.

V. Leninas pagrindiniu tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo būdu laikė secesiją, bet tai, jo nuomone, buvo tik priemonė pagrindiniam tikslui – socializmui, pasiekti. Beja, bolševikų lyderis neatmėtė galimybės įsitvirtinus socializmui suvienyti tautas prieš jų valią.⁷ Taip pat V. Leninas nurodė, kad visais atvejais socialistinis režimas yra aukščiau tautų apsisprendimo principo ir jei kils konfliktas tarp šių reiškinų, tai pirmenybė turi būti teikiama pirmajam.⁸ Tad galima padaryti išvadą, kad nors V. Leninas itin aktyviai pasisakydavo už išorinio apsisprendimo įgyvendinimo galimybę, vis dėlto pačią tautų apsisprendimo teisės esmę jis neigė.

Remiantis pagrindiniais principais esančiais JAV Konstitucijoje, prezidentas W. Wilsonas pasisakė už nacionalinio apsisprendimo koncepciją, nuolat plėtodamas ją. 1916 m. Prezidentas minėjo tik tautos teisę pakeisti valdžią, jei ji neatitinka tautos poreikių (t.y. vidinio apsisprendimo teisė). Kiek vėliau jis išplėtė apsisprendimo koncepciją ir numatė tautoms teisę pasirinkti bet kokią suvereniteto formą (t.y. išorinis apsisprendimas). Kartu W. Wilsonas taip pat numatė ir nesikišimo į valstybės vidaus reikalus principą. 1918 m. sausį W. Wilsonas pateikė 14-kos punktų taikos programą - planą dėl taikos pasaulyje po Pirmojo pasaulinio karo. Programoje buvo nurodyta, kad pagrindinis valdžios subjektas yra tauta, kuriam priklauso apsisprendimo teisė.⁹ Skirtingai nuo V. Lenino, W. Wilsonas manė, kad tautų apsisprendimas turi būti įgyvendinamas nenaudojant jėgos per reformas derinant valstybių ir tautų interesus.

W. Wilsonas pasiūlė įtraukti tautų apsisprendimo teisę į Tautų Sąjungos¹⁰ Statutą. Vis dėlto tai nebuvo padaryta, bet buvo įvesta mandatų sistema, remiantis kuria, tam tikras teritorijas, prižiūrint Tautų Sąjungai, turėjo administruoti viena iš sąjungininkų. Pagal Tautų Sąjungos Statuto 22 straipsnį mandatinėse teritorijose gyvenančioms tautoms kažkada ateityje turi būti leista įgyvendinti apsisprendimo teisę, tačiau konkreti data tam nebuvo nustatyta.¹¹

⁶ Грушкин Д. В. Право народов на самоопределение: идеология и практика. Москва: Звенья, 1997. С. 6.

⁷ В. И. Ленин. Социалистическая революция и право наций на самоопределение. Тезисы. Декабрь 1915 г.- февраль 1916 г. Prieiga internete <http://uaio.ru/vil/30.htm>.

⁸ Cassese A. Self-Determination of Peoples. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 11-16.

⁹ Idem, p. 23-26.

¹⁰ Tautų Sąjunga – tarptautinė organizacija, įsteigta po Pirmojo pasaulinio karo, Jungtinių Tautų Organizacijos pirmtakė. Pirmoji nuolatinė tarptautinė organizacija, kurios pagrindinis siekis buvo taikos ir saugumo pasaulyje užtikrinimas. Veikė 1919-1939 m. Informacijos šaltinis http://lt.wikipedia.org/wiki/Taut%C5%B3_S%C4%85junga. Peržiūros laikas 2012 05 30.

¹¹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 392.

Analizuojant tautų laisvo apsisprendimo principo raidą XX a. pirmoje pusėje, būtina paminėti 1920 m. Alandų salų bylą.¹² Šios salos po Pirmojo pasaulinio karo atiteko Suomijai, bet salų gyventojai, kurių daugumą sudarė švedai, siekė prisijungti prie Švedijos. Galiausiai buvo kreiptasi į Tautų Sąjungą, prašant nustatyti salų statusą ir galimybę atsiskirti nuo Suomijos. Pagrindinės, aktualios mūsų nagrinėjamai temai, Komisijų išvados:

1. Tautų Sąjungos Statute nėra minimas tautų apsisprendimo principas, o tai reiškia, kad jis neturi tokios pat galios kaip pozityvioji Tautų Sąjungos teisė;
2. Leidimas arba atsisakymas leisti atsiskirti tautinei grupei yra išimtinai valstybės reikalas, tautinė grupė negali atsiskirti vienašališkai, nes tai reikštų valstybės tvarkos ir stabilumo sugriovimą;
3. Siekiant ginti tautos interesus ir kartu užtikrinti valstybės stabilumą, tautinėms grupėms turi būti suteiktos atitinkamos garantijos;
4. Išimtiniais atvejais, kai yra diskriminuojama, persekiojama tautinė grupė ar kitaip šiurkščiai pažeidžiamos jos teisės, grupė įgauna teisę atsiskirti nuo valstybės.¹³

Tautų Sąjunga nusprendė, kad Alandų salos turi priklausyti Suomijai, bet Suomija turi įsipareigojimų salų gyventojų atžvilgiu – užtikrinti pakankamą apsaugos lygį ir visas reikiamas garantijas, gerbti jų kultūrą, papročius, užtikrinti politinį atstovavimą.¹⁴

Alandų salų bylos sprendimas dar kartą parodo, kad iki Jungtinių Tautų įsteigimo tautų apsisprendimo principas nebuvo tarptautinės teisės dalimi ir vienašališkas tautinės grupės atsiskyrimas buvo pripažįstamas kaip valstybės teritorijos vientisumo pažeidimas. Bet negalime nepastebėti Tautų Sąjungos požiūrio, kuris buvo plėtojamas vėliau, jog visgi tautinės grupės kraštutiniaisi atvejais, kai joms neužtikrinamas pakankamas apsaugos lygis, gali siekti secesijos.

Iki 1945 m. tautų apsisprendimo teisė buvo suteikta tik pagal keletą sutarčių ir tik kelių teritorijų gyventojams (pvz., 1919 m. Versalio sutartyje buvo numatytas plebiscitas Aukštutinėje Silezijoje, siekiant nustatyti, ar ji turėtų būti Vokietijos, ar Lenkijos dalis).¹⁵

Atsižvelgiant į tai, kad iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos tautų teisė į apsisprendimą nebuvo įtvirtinta nei viename tarptautiniame dokumente, jos taikymas bei aiškinimas buvo nenuoseklus, Tautų Sąjungos Statuto 22 straipsnyje esanti nuostata yra nekonkreči, taikos susitarimuose,

¹² Decision of the Council of the League of Nations on the Åland islands including Sweden's protest. 1921. // League of Nations Official Journal.

¹³ Cassese A. Self-Determination of Peoples. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 27-31.

¹⁴ Idem, p. 31-32.

¹⁵ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 390.

sudarytuose po Karo, kaip taisyklė ši teisė taip pat nebuvo minima, galime padaryti išvadą, kad tautų teisė į apsisprendimą iki XX a. vidurio buvo labiau deklaratyvi nuostata, graži idėja, bet ne reali teisė, kuria būtų galima laisvai naudotis.

1.2. Tautų laisvo apsisprendimo principo tapimas *ius cogens* norma

Noras sukurti naują tarptautinę organizaciją, kuri užtikrintų tarptautinę taiką ir saugumą, atsirado dar vykstant Antram pasauliniam karui. 1941 m. Atlanto chartijos¹⁶ pagrindinis tikslas buvo „galutinai sutriuškinus nacių tironiją [...] matyti nusistovėjusią taiką, kuri visoms tautoms suteiktų galimybę jų teritorijose gyventi saugiai“.¹⁷ Atlanto Chartijoje taip pat buvo kelios nuostatos susijusios su tautų teise į apsisprendimą - numatyta, kad Chartijos dalyvės nesiekia teritorijų įgijimo, o teritorinius pokyčius turi sąlygoti suinteresuotų tautų laisvai pareikšti norai. Valstybės turi gerbti tautų teisę pasirinkti valdymo formą, kokią šios nori.¹⁸

XX a. vidurį ir antrąją pusę galima vadinti apsisprendimo principo klestėjimo laikotarpiu. Iširo didelės daugianacionalinės valstybės – Austro-Vengrija, Osmanų imperija, Sovietų Sąjunga, Jugoslavija. Jei 1900 m. kolonijos apėmė 73 mln. km² teritoriją, kur gyveno apie 530 mln. žmonių, tai amžiaus pabaigoje kolonijų praktiškai nebeliko.¹⁹

Tautų laisvo apsisprendimo principas yra tiesiogiai numatytas Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau JT) Chartijos (toliau Chartija) 1 ir 55 str.²⁰ TSRS pasisakė už apsisprendimo principo įtraukimą į Chartijos tekstą. Tokią iniciatyvą palaikė Didžioji Britanija, JAV ir Kinija.²¹ Svarbu paminėti, kad 1 str., kuriame minimas šis principas, yra numatyti JT tikslai ir siekiai, o principai išvardijami Chartijos 2 str. Vis dėlto negalima nepastebėti, kad tautų apsisprendimas, nors ir yra 1 straipsnyje, yra įvardijamas kaip principas, kuris yra privalomojo pobūdžio, o ne kaip tam tikras neapibrėžtas siekis ar idėja. Kalbant apie JT būtina pažymėti, kad Organizacija perėmė Tautų

¹⁶ **Atlanto chartija** – dokumentas, kurį 1941 m. rugpjūčio 14 d. pasirašė JAV prezidentas F. D. Ruzveltas ir Didžiosios Britanijos Ministras Pirmininkas V. Čerčilis. Jis tapo vienu iš pagrindinių antihitlerinės koalicijos programinių dokumentų, jame buvo susitarta kariauti iki visiško agresorės sunaikinimo. Šioje Chartijoje kalbama apie kolektyvinio saugumo sukūrimą ir taikos išsaugojimą pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Informacija iš www.wikipedia.lt. Prieiga per internetą http://lt.wikipedia.org/wiki/Atlanto_chartija. Peržiūros laikas 2012 09 17.

¹⁷ 1941 m. rugpjūčio 14 d. Atlanto Chartija. Prieiga per internetą http://en.wikisource.org/wiki/The_Atlantic_Charter

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Грушкин Д. В. Право народов на самоопределение: идеология и практика. Москва: Звенья, 1997. С. 6.

²⁰ 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-557.

²¹ В. В. Тамазян. Самоопределение народов и мировой порядок. Prieiga per internetą http://lraber.asj-oa.am/690/1/6._Tamazyan_-_75.pdf. Peržiūros laikas 2012 09 18.

Sajungos sukurtą globos (mandatų) sistemą. Teritorijos, kurios buvo administruojamos pagal Tautų Sąjungos mandatų sistemos modelį ir kurios netapo nepriklausomos iki 1946 m., pateko globon pagal JT globos sistemą.²² Dekolonizacijos metu, kuris pagrinde vyko 1945-1965 m., įgyvendinant apsisprendimo principą susikūrė 56 naujos valstybės. Todėl doktrinoje atsirado požiūris, kad remiantis JT Chartija, apsisprendimo principas taikomas tik kolonijų atžvilgiu, t.y. santykiams tarp kolonijų ir jų globėjų. Šios pozicijos šalininkai laikosi nuomonės, kad civilizuotos tautos (metropolijos), valdžiusios neišsivysčiusias tautas, turėjo įvykdyti joms paskirtą misiją – pasirūpinti tų tautų kultūra ir švietimu bei paruošti jas nepriklausomybei. O pačių metropolijų teritorijose esančios tautos negali sukurti savo valstybės įgyvendinant teisę į apsisprendimą, nes pirmenybė turi būti teikiama valstybės teritorinio vientisumo principui.²³ Šiame darbe plačiau aptarsime šį probleminį klausimą ir kaip pamatysime vėliau, apsisprendimo principas buvo plėtojamas taip, kad su laiku tapo ne tik kolonijų, o visų tautų teise.

Siekiant išaiškinti apsisprendimo principo taikymo apimtį, JT Generalinė Asamblėja VII sesijos metu priėmė rezoliuciją Nr. 637 (VII) „Tautų ir nacijų teisė į apsisprendimą“, kurioje nurodyta, kad teisė į apsisprendimą yra visų kitų pagrindinių žmogaus teisių prielaida, todėl kiekviena valstybė JT narė turi gerbti ir skatinti naudojimąsi šia teise. Nesavavaldžios ir globojamos teritorijos turi teisę į apsisprendimą, o valstybės globėjos turi padėti įgyvendinti šią teisę.²⁴ Kaip matome tautų laisvas apsisprendimas remiantis šia rezoliucija iš principo tapo teise, bet priklausanti išimtinai kolonijom.

XX a. viduryje Sovietų Sąjunga pasisakė už tautų laisvo apsisprendimo principo užtikrinimą visoms kolonijom ir nesavavaldžiom teritorijom. 1960 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1514 (XV) „Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“²⁵ buvo priimta kai atsirado 17 naujų suverenių valstybių, dauguma kurių - buvusios Prancūzijos kolonijos. Iš vienos pusės rezoliucija skatino pabaigti dekolonizacijos procesą iš kitos pusės nurodė, kad apsisprendimas priklauso visoms tautoms.²⁶ Dėl tokio principo subjektų rato išplėtimo rezoliucija sulaukė didelio nepasitenkinimo iš tarptautinės bendrijos. Panašios nuostatos buvo įtvirtintos ir dar keliose, vėliau priimtose, JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose, svarbiausios iš jų – 1962 m.

²² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 392.

²³ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 225.

²⁴ 1952 m. gruodžio 16 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 637 (VII).

²⁵ 1960 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1514 (XV).

²⁶ В. В. Тамазян. Самоопределение народов и мировой порядок. Prieiga per internetą http://lraber.asj-oa.am/690/1/6._Tamazyan_-_75.pdf. Peržiūros laikas 2012 09 18.

rezoliucija Nr. 1803(XVII) „Dėl nuolatinio suvereniteto gamtiniams ištekliams valdyti“²⁷ ir 1965 m. Nr. 2105 (XX) rezoliucija²⁸, kuriose pripažįstama tautų, esančių kolonijinėje priespaudoje, teisė į kovą bei visos valstybės raginamos teikti materialinę ir moralinę pagalbą tokiom tautom. 1970 m. rezoliucijoje Nr. 2621 (XXV)²⁹, JT Generalinė Asamblėja dar kartą pažymėjo, kad bet kokios formos kolonializmas yra tarptautinis nusikaltimas, kuris pažeidžia JT Chartijos nuostatas bei tarptautinės teisės normas, todėl tautos turi neatimamą teisę visais galimais būdais kovoti prieš kolonijinę priespaudą, o valstybės yra jau ne tik raginamos, bet joms nustatoma pareiga teikti materialinę ir moralinę pagalbą tautoms kovojančioms dėl laisvės ir nepriklausomybės. 1973 m. Generalinės Asamblėjos priimtoje rezoliucijoje Nr. 3103 (XXVIII)³⁰, tai pat kaip ir rezoliucijoje Nr. 2621 (XXV), nurodyta, kad pasipriešinimas prieš kolonijinę priespaudą yra teisėtas ir atitinka tarptautinės teisės principus. Ginkluoti konfliktai, susiję su tautos kova prieš kolonijinį dominavimą ir rasistinius režimus, turi būti laikomi tarptautiniu ginkluotu konfliktu 1949 m. Ženevos Konvencijos prasme³¹. Asmenys, dalyvaujantys tokia pasipriešime, turi kombatanto statusą numatyta minėtoje Konvencijoje bei kituose tarptautiniuose teisės aktuose ir patekę į nelaisvę jiems suteikiamas karo belaisvio statusas. Bet koks šio teisinio statuso pažeidimas numato atsakomybę pagal tarptautinę teisę.³²

1970 m. spalio 24 d. Generalinė Asamblėja priėmė dar vieną dokumentą – rezoliuciją Nr. 2625 (XXV) „Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“³³ (toliau Deklaracija dėl tarptautinių teisės principų), joje buvo bandoma apibendrinti iki šiol Generalinės Asamblėjos dokumentuose vystomą praktiką dėl tarptautinės teisės principų, taip pat numatytos visos galimos apsisprendimo principo įgyvendinimo formos, santykis su kitais principais bei kiti svarbūs apsisprendimo principo įgyvendinimo aspektai. Deklaracijoje dėl tarptautinių teisės principų dar kartą patvirtinama, kad tautos turi teisę tiek į išorinį – nustatyti savo politinį statusą, tiek į vidinį – vykdyti savo ekonominį, socialinį ir kultūrinį vystymąsi, apsisprendimą. O valstybėms eilini kartą nustatoma pareiga gerbti

²⁷ 1962 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1803(XVII).

²⁸ 1965 m. gruodžio 20 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2105 (XX).

²⁹ 1970 m. spalio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2621 (XXV).

³⁰ 1973 m. gruodžio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 3103 (XXVIII).

³¹ Čia kalbama apie 1949 m. rugpjūčio 12 d. priimtas keturias (I-IV) Ženevos konvencijas: Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose“. Valstybės žinios 2000, Nr. 63-1905; Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1906; Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1907; Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1908.

³² 1973 m. gruodžio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 3103 (XXVIII).

³³ 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).

tokią tautos teisę ir susilaikyti nuo bet kokio prievartos akto, kuris atimtų šią teisę. Dokumentas nustato galimus apsisprendimo įgyvendinimo būdus:

1. Suverenios ir nepriklausomos valstybės sukūrimas;
2. Laisvas valstybės susijungimas ar apsisijungimas su nepriklausoma valstybe;
3. Kitoks politinis statusas, kuri laisvai nustatė valstybę.³⁴

Labai panašios nuostatos dėl apsisprendimo principo buvo įtvirtintos praėjus daugiau nei 30 metų 1993 m. Tautų Pasaulio žmogaus teisių konferencijoje primtoje Vienos deklaracijoje ir veiksmų programoje (toliau Vienos deklaracija).³⁵

Kaip matome, JT Generalinė Asamblėja prisidėjo prie apsisprendimo principo vystymo, nustatė jo ribas ir turinį, taip pat nustatė ir pareigas valstybėms, tad dėka Generalinės Asamblėjos principas tapo ne tik abstraktus JT siekis ir filosofinė kategorija, bet ir konkreti teisė su apibrėžtomis ribomis.

JT Žmogaus teisių paktuose – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas³⁶ ir Tarptautinis ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių paktas³⁷ – tautų apsisprendimo teisė taip pat yra numatyta. Ji yra įtraukta į abiejų dokumentų I dalies 1 straipsnį. Nuostatose, kurios beja yra identiškos, užtikrinama teisė tiek į vidinį, tiek į išorinį apsisprendimą. Svarbu paminėti, kad skirtingai nuo JT Chartijos, čia jau įtvirtinama teisė, bet ne principas. Nors abu paktai numato individualias žmogaus teises, vis dėlto nebuvo atsisakyta įtraukti į tekstą ir kolektyvinio tautų apsisprendimo principo. Manome, kad paktų rengėjai puikiai suprato šios teisės svarbą bei pripažino, kad šios teisės užtikrinimas yra pagrindinė prielaida leidžianti naudotis kitomis žmogaus teisėmis. Beto, Paktuose daromas skirtumas tarp tautos ir tautinės mažumos – tautinei mažumai priklausančios teisės išskirtos į atskirą 27 str., kuriame nėra numatytos apsisprendimo teisės.

Dokumentai numato valstybių ataskaitų mechanizmą, remiantis kuriais valstybė turi periodiškai teikti ataskaitas nurodydama jose kaip įgyvendinamos Paktuose numatytos teisės. Dokumentai nenustato pareigos įtvirtinti apsisprendimo principo kaip tokio nacionalinėse teisės aktuose, tad dauguma valstybių atsiskaitydama už Paktų 1 str. bendrais bruožais apžvelgia kokios teisės yra užtikrinamos asmenims arba netgi praleidžia šį straipsnį, atitinkamai pradėdami ataskaitą nuo antro straipsnio. Natūralu, kad Paktų įgyvendinimą prižiūrinčios institucijos nereikalauja nacionaliniuose teisės aktuose numatyti tautų laisvo apsisprendimo principo, kadangi tai ypatingai

³⁴ Ten pat.

³⁵ 1993m. birželio 25 m. Vienos deklaracija ir veiksmų programa.

³⁶ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

³⁷ 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 77-3290.

jautri sritis, o ir ne mažiau svarbi priežastis ta, kad iki šiol nėra bendros nuomonės dėl apsisprendimo principo turinio, tad galėtų atsirasti problemų tiek reglamenuojant tiek įgyvendinant šią teisę. Vis dėlto, atsižvelgiant į valstybių Paktų dalyvių skaičių, galime daryti išvadą, kad tarptautinė benrija pripažįsta apsisprendimo principo egzistavimą, supranta jo svarbą ir stengiasi tinkamai jį užtikrinti.³⁸

Tarptautinio pilietinio ir politinio teisių pakto fakultatyvusis protokolas³⁹ numato papildomą Žmogaus teisių komiteto (toliau Komitetas) funkciją – asmeninių peticijų nagrinėjimas. Bet kreipiantis su peticija į Komitetą norint apginti galimai pažeistą teisę į apsisprendimą, pareiškėjai susiduria su keliomis problemomis – visų pirmą teorijoje sutinkama nuomonė, kad Komitetas nagrinėja tik peticijas, kuriose skundžiamasi dėl II dalyje numatytų teisių, tad nagrinėti galimus pažeidimus dėl kitose dalyse numatytų teisių jis neturi. Ši nuomonė grindžiama taip pat tuo, kad tautų teisę į laisvą apsisprendimą buvo specialiai numatyta atskirojoje dalyje, kadangi tai ne teisė, bet principas, tikslas, kurio turi siekti valstybės narės ir atitinkamai asmenims negali būti suteikta teisė skųstis dėl šio „sieki“ pažeidimo. Nesutiktumėme su tokia pozicija, kadangi Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto papildomas protokolas nustato, kad „Valstybė, Pakto Šalis [...] pripažįsta Komiteto kompetenciją priimti ir svarstyti jos jurisdikcijai priklausančių privačių asmenų pranešimus, kuriuose teigiama, kad toji valstybė, šio Protokolo Šalis, yra pažeidusi tam tikras Pakte išdėstytas jų teises“.⁴⁰ Kaip matome, nedaroma jokia nuoroda į konkrečią Pakto dalį, kartu nurodoma, kad ginamos „išdėstytos Pakte teisės“, tai reiškia, kad ginamos visos teisės nepriklausomai nuo dalies, kurioje jos įtvirtintos, o kaip jau anksčiau pastebėjome, tautų laisvas apsisprendimas čia įtvirtinamas ne kaip principas, o kaip teisė. Antras argumentas, kuris patvirtina mūsų nuomonę - Paktas yra tiesioginio taikymo, nustatanti elgesio įsipareigojimus, sutartis, o tai reiškia, kad visos jame numatytos teisės turi tokią pat galią. Todėl, mūsų nuomone, toks tautų laisvo apsisprendimo principo iškelimas į atskirą dalį kaip tik pabrėžia, o ne sumenkina, jo svarbą. Antra problema su kuria susiduria pareiškėjai yra ta, kad Prokole numatyta, jog Komitetas svarsto peticijas pateiktas privačių asmenų.⁴¹ Teisę į apsisprendimą yra kolektyvinė teisė, tad kreitis dėl pažeidimo galėtų tik tauta, kuri automatiškai neatitiktų *ratione personae* sąlygos. Komitetui buvo pateiktos

³⁸ Prie Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto yra prisijungusios 167 valstybės, prie Tarptautinio ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių pakto - 160. Informacija paimta iš http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&lang=en. Peržiūros laikas 2012 09 20.

³⁹ 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvusis protokolas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3289.

⁴⁰ Ten pat, 1 str.

⁴¹ Ten pat, 2 ir 5 str.

kelios peticijos, kuriose buvo nurodyta, kad valstybė pažeidė Pakto I dalies 1 str. Visais atvejais Komitetas pripažino, kad tautos turi teisę į apsisprendimą, kuri yra visų pirma žmogaus teisė, antra - visų kitų teisių garantas, bet kreiptis dėl galimo pažeidimo gali tik privatūs asmenys, tad peticijos buvo pripažįstamos nepriimtiniomis.⁴²

1975 m. Helsinkyje buvo pasirašytas Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Baigiamasis Aktas⁴³ (toliau – Helsinkio baigiamasis aktas), kurio VIII principas nustato, kad „remiantis lygiateisiškumo ir tautų apsisprendimo principu, visos tautos visada turi teisę nustatyti, kada ir kaip jie pageidauja, vidinį ir išorinį politinį statusą, be išorinio įsikišimo, ir siekti, kaip jos nori, politinio, ekonominio, socialinio ir kultūrinio vystymosi“. Atrodo, šis dokumentas yra vienas pažangiausių, lyginant su kitais prieš tai priimtais dokumentais numatančiais apsisprendimo principą, kadangi ne tik konkrečiai nurodoma galimybė naudotis tiek vidiniu, tiek išoriniu apsisprendimu, bet kartu ir pabrėžiama, kad apsisprendimo laisvė priklauso „visoms tautoms“ ir „visada“, taip pat nenumatytą, kad teisė priklauso tik kolonijinėm teritorijoms. Bet turime neužmiršti, kad Helsinkio baigiamasis aktas nėra tiesioginio taikymo sutartis, jis numato daugiau moralinio pobūdžio įsipareigojimus, kurie turėtų užtikrinti stabilumą ir saugumą ne tik Europoj, bet visame pasaulyje. Aktas įtvirtina jau galiojančias tarptautinės teisės normas, bendrą valstybės praktiką, nekeičiant jo turinio.⁴⁴ Akte nurodoma, kad apsisprendimas turi būti aiškinamas sienų neliačiamumo ir teritorinio vientisumo principų šviesoje,⁴⁵ neaiškinant kaip šie principai sąveikauja. Taip pat neįnešamas aiškumas kas liečia tautos sąvokos apibrėžimą.

Dar vienas svarbus tautų apsisprendimo principo evoliucionavimo etapas buvo jo pripažinimas *ius cogens* norma. Tą padarė JT Tarptautinis Teisingumo Teismas Namibijos⁴⁶ ir Vakarų Sacharos⁴⁷ bylose, pareikšdamas, jog apsisprendimo principas yra privaloma visoms valstybėms *ius cogens* norma, turinti *erga omnes* pobūdį.⁴⁸ Vienos konvencija dėl sutarčių teisės (toliau Vienos konvencija)

⁴² Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto byla A.B. et. al. v Italy, no. 413/1990. Taip pat byla E. P. et al. v. Colombia 318/1988.

⁴³ 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje įvykusio Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo Baigiamasis aktas.

⁴⁴ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 721.

⁴⁵ 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje įvykusio Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo Baigiamasis aktas., VIII p. 1 d.

⁴⁶ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 21 d. konsultacinė išvada Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970).

⁴⁷ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada Western Sahara.

⁴⁸ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje East Timor (Portugal v. Australia). para 29. Taip pat Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, paras 88 and 156.

nurodo, jog *ius cogens* – tai „normos, kurias tarptautinė valstybių bendrija yra visa apimtimi priėmusi ir pripažinusi kaip normas, nuo kurių draudžiama nukrypti ir kurios gali būti keičiamos tik priimant kitą tokio pat pobūdžio bendrąją tarptautinės teisės normą“.⁴⁹ *Erga omnes* sąvoka nėra atskleista Vienos konvencijoje, bet A. Cassese nurodo, kad *erga omnes* turinį sudaro šių sąlygų visuma :

1. visos tarptautinės bendruomenės įsipareigojimas;
2. įgyvendinamas neatsižvelgiant į kitų valstybių elgesį;
3. tarptautinei bendruomenei suteikiama teisė reikalauti teisės vykdymo.⁵⁰

Naujausios bylos, kuriose Tarptautinis Teisingumo Teismas palietė tautų laisvo apsisprendimo principą yra Palestinos sienos⁵¹ bei Kosovo nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo teisėtumo⁵² konsultacinės išvados. Deja, bet jose Teismas nepateikė apsisprendimo principo turinio išaiškinimo. Kosovo išvadoje Teismas nurodė, kad nėra būtina išspręsti klausimo kokiais atvejais tauta turi teisę į išorinį apsisprendimą, kadangi pagrindinis klausimas yra visai kitas - ar Kosovo nepriklausomybės deklaracijos paskelbimas atitinka tarptautinės teisės normas.⁵³ Beja, Teismas taip pat nenagrinėjo, ar Kosovo albanai atitinka tautos sąvoką. Palestinos sienos byloje gi nurodė, jog niekas neginčijo fakto, jog paliestiniečiai yra tauta, todėl vėlgį tautos sąvokos pateikta nebuvo. Kaip matome nors Teismas turėjo galimybę išanalizuoti apsisprendimo principo turinį, taikymo būdus bei ribas, jis to nepadarė, galbūt dėl iki šiol nenusistovėjusios praktikos šiuo klausimu ir tarpusavio susitarimo nebuvimo.

Kaip matome XX a. antrojoje pusėje tautų apsisprendimas iš miglotos idėjos tapo konkrečiu principu, numatytu pagrindiniame JT dokumente – Chartijoje, kurio nuostatos buvo aiškinamos eilėje Generalinės Asambėjos rezoliucijų, taip atkreipiant dėmesį į ypatingą principo reikšmę, pabrėžiant jog tik apsisprendimo principo užtikrinimas yra pagrindas kitoms žmogaus teisėms. Pradžioje principas buvo suprantamas kaip priklausantis tik kolonijom, vėliau subjektų ratas buvo išplėčiamas, ir, kaip pamatysime vėliau, drąsiai galime sakyti jog apsisprendimas yra neatimama kiekvienos tautos teisė. Principas buvo įtvirtintas ir kitose dokumentuose – Žmogaus teisių

⁴⁹ 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002 02 06, Nr. 13-480. 53 str.

⁵⁰ Matthew S., *The Normative Status of Self-Determination in International Law: A Formula for Uncertainty in the Scope and Content of the Right?* // *Human rights law review*, 2011, Issue 4, P. 632.

⁵¹ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*.

⁵² Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*.

⁵³ Ten pat, para 83.

Paktuose, Helsinkio baigiamajame akte, Vienos deklaracijoje ir kt. Galiausiai, Tarptautinis Teisingumo Teismas pripažino, kad apsisprendimo principas yra išimtinai svarbus – ius cogens norma, turinti erga omnes pobūdį. Visa ši praktika rodo apsisprendimo teisės tęstinumą bei aktualumą net ir šiais laikais. Vis dėlto, nors apsisprendimo principas tarptautinėje teisėje užima ypatingą vietą, bet nei tarptautinių sutarčių gausa, nei praktikos pavyzdžiai, nepadėjo pakankamai atskleisti principo turinio. Tad toliau pabandysime apžvelgti pagrindinius probleminius šio principo klausimus ir išanalizuoti svarbiausius aspektus.

2. Tautų apsisprendimo principo apimtis ir turinys

Tautų laisvo apsisprendimo principas nors ir yra įtrauktas į eilę pagrindinių tarptautinių dokumentų, bet jo formuluotė išlieka pakankamai abstrakti, todėl principo įgyvendinimas ir taikymas iki šiol kelia daug klausimų. Pradžioje tautų apsisprendimo principas buvo suprantamas kaip priklausantis išskirtinai tik kolonijom. Su laiku, atsižvelgiant į besikeičiančią situaciją ir tarptautinės bendruomenės poreikius, subjektų ratas buvo išplėstas. Išplėstas ir apsisprendimo turinys, dabar tai nėra tik nepriklausomybės paskelbimas ir suverenos valstybės sukūrimas kaip buvo laikyta iki XX a. vidurio. Doktrinoje tautų apsisprendimą pradėta skirstyti į vidinį ir išorinį. Šiame skyriuje plačiau aptarsime abu šio principo aspektus bei išnagrinėsime pagrindinius probleminius klausimus, kurie atsiranda kalbant apie teisę į apsisprendimą, t.y. tautos sąvoka, tautos ir tautinės mažumos atskirimas, principo taikymą ne kolonijų atžvilgiu, secesijos galimybė ir kt.

2.1. Tautų laisvo apsisprendimo principo subjektas – tauta

Apsisprendimo principo subjektas iš pirmo žvilgsnio atrodo aiškus – tai tauta. Bet bandant apibrėžti kokią konkrečiai grupę galime priskirti prie tautos, dažniausiai susiduriame su sunkumais. Matyt su tokiais pat sunkumais susidūrė ir tarptautinių dokumentų, numatančių apsisprendimo teisę, rengėjai, kadangi nei viename tokiaime dokumente nerasime tautos sąvokos. Toks reglamentavimas sukėlė daug diskusijų tarp mokslininkų, pateikiami įvairūs tautos apibrėžimai, bet iki šiol nei vienas nėra visuotinai pripažintas. Beja, atsiranda nuomonių, kad tauta ir tautinė mažuma gali būti sutapatinama, tad apsisprendimo principas priklauso abiem šiems subjektams.

Šiame poskyryje pabandysime atskleisti ne tik tautos sąvoką bei atskirti ją nuo tautinės mažumos, kartu nustatant apsisprendimo principo subjektą.

Svarbu paminėti, kad lietuvių terminijoje nedaromas skirtumas tarp žodžių „nation“ ir „peoples“, todėl abu ji verčiami vienodai – „tauta“. Tačiau jų prasmės turi būti suprantamos skirtingai. Kaip pastebi prof. J. Žilinskas „Tautų apsisprendimo teisės kontekste (angl. right to self-determination of peoples) paprastai [...] žodis „nation“ reiškia tautą-valstybę. „Peoples“ – tiesiog

tam tikrais ilgalaikiais teritoriniais, etniniais, socialiniais ir kultūriniais ryšiais susietą žmonių grupę⁵⁴. Šiame darbe vartojama tautos sąvoka apima tik tautą apsisprendimo principo kontekste.

V. Vadapalas nurodo, kad tautai būdingi du kriterijai: objektyvusis – žmonių grupė, turinti bendrą istorinį, rasinį, etninį-kalbinį, kultūrinį, religinį ar teritorinį paveldą, bei subjektyvusis – tauta laiko save ir nori, kad kiti ją laikytų, tauta. Svarbu, kad subjektyvusis kriterijus būtų paremtas objektyviuoju.⁵⁵ Vis dėlto, manytumėme, kad toks apibrėžimas yra pakankamai abstraktus, leidžiantis priskirti tautai praktiškai kiekvieną etninę, kultūrinę, kalbinę ar kitokią grupę, o tai reiškia ir sutapatinant tautinę mažumą su tauta, kartu suteikiant jai galimybę naudotis apsisprendimo principu visa jo apimtimi.

Filosofinių mokslų daktarė U. Barten laikosi pozicijos, kad tautinė mažuma taip pat yra apsisprendimo principo subjektu, kadangi tarptautiniuose dokumentuose nėra nei apibrėžtos, nei atskirtos tautos ir tautinės mažumos sąvokos, tad mokslininkė daro išvadą, jog tai buvo padaryta tikslingai, tikintis ateityje plėsti apsisprendimo principo subjektų ratą, įtraukiant į jį ir tautines mažumas. Antra – U. Barten nuomone, nekolojininių teritorijų gyventojai turi teisę tik į vidinį apsisprendimą, kurio turinys sutampa su tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims tarptautiniais teisės aktais suteikiamomis teisėmis, tad tiesiog netikslinga atskirti tautos ir tautinės mažumos apibrėžimus, kadangi apsaugos ir garantijų apimtis yra tokia pati.⁵⁶ Visiškai nesutinkame su tokia nuomone, kadangi, kaip pamatysime vėliau, išorinis apsisprendimas priklauso ne tik kolonijų tautoms bet ir kitom tautom, tad atitinkamai suteikiama apsauga tautinėms mažumoms nėra tapati teisėms suteikiamoms tautoms norintiems įgyvendinti apsisprendimą. Taip pat negalime sutikti su argumentu, jog tarptautiniai aktai neatskiria, ar tuo labiau sutapatina, tautą ir tautinę mažumą. Pabandydysime pagrįsti savo nuomonę žemiau.

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (beja, taip pat kaip ir Tarptautinis ekonominių, socialinių, kurtūrinių teisių paktas) numato, kad apsisprendimo principas priklauso „visoms tautom“⁵⁷, todėl kartais gali susidaryti klaidinga nuomonė, jog sąvoka „visoms“ apima taip pat ir tautines mažumas. Bet turime neužmiršti, jos Paktas turi būti aiškinamas sistemiškai ir nuosekliai. Kaip jau minėjome Pakte yra atskiras 27 str., numatantis specialias teises skirtas išimtinai tautinėms

⁵⁴ Žilinskas J. Kosovo mazgas. Justinas Žilinskas, Kosova mazgas. 2008 04 30, Verslo klasė, Nr. 5, 31p. Prieiga internete <http://archyvas.vz.lt/news.php?strid=1002&id=1014252>. Peržiūros laikas 2012 05 23.

⁵⁵ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 227-228.

⁵⁶ Barten U., Minorities, Minority Rights and Internal Self-Determination // Syddansk Universitet. Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, 2010. Prieiga internete <http://static.sdu.dk/mediafiles//3/4/1/%7B3418113F-17F4-4545-AEA3-7AA884C5F366%7DUlrike%20Barten.pdf>.

⁵⁷ 1996 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288. I d., 1 str.

mažumoms priklausantiems asmenims. Tarp šiame straipsnyje numatytų teisių ir laisvių nėra apsisprendimo teisės. Toks teisių, priklausančių tautinei mažumai, reglamentavimas atskirame straipsnyje suponuoja išvadą, jog Pakto rengėjai tautinę mažumą ir tautą, apsisprendimo principo kontekste, laiko skirtingomis sąvokomis ir nesiekia suteikti apsisprendimo laisvės tautinei mažumai.

Taip pat negalime nepaminėti, kad pagrindinis tautinės mažumos apsaugos ir specialių teisių suteikimo tikslas yra mažumos identiteto ir tapatybės apsauga. Apsisprendimo tikslas – tautų lygiateisiškumo ir žmogaus teisių naudojimosi užtikrinimas.

Panašiai šį klausimą aiškina ir Žmogaus teisių komitetas, kuris nurodo, jog tautinių mažumų teisės yra papildomos prie tų, kuriais asmenys jau naudojasi sutinkamai su Pakto nuostatomis. Pakte daromas aiškus skirtumas tarp apsisprendimo teisės, įtvirtinto 1 str., ir teisių, priklausančių tautinei mažumai, numatytų 27 str. Šios teisės turi skirtingą subjektą.⁵⁸ Beje, apsisprendimo teisė, kaip jau išaiškinome aukščiau, neįna į fakultatyvaus protokolo taikymo sritį, skirtingai nuo tautinėms mažumoms garantuojamų teisių.

Savo nuomonė galime pagrįsti dar vienu argumentu – 1995 m. Europos Tarybos Sistemine tautinių mažumų apsaugos konvencija⁵⁹ nustatanti pagrindines tautinių mažumų teises ir laisves, nenumato apsisprendimo principo. Kadangi ši Konvencija įtvirtina iki tol egzistavusią tarptautinę praktiką, galime teigti, jog tarptautinė bendrija nėra linkusi suteikti apsisprendimo principą tautinėms mažumoms, taip išplėčiant apsisprendimo principo subjektų ratą.

Apsisprendimo teisės subjektu visur įvardijama tauta, tad ši teisė yra kolektyvinė, skirtingai nuo tautinėms mažumos priklausančių asmenų suteikiamų teisių, kurios yra individualios, o kolektyvas būtinas tik teisių pripažinimui, bet ne įgyvendinimui. Apsisprendimo principo įgyvendinimas galimas tik esant kolektyvui – tautai.

Prof. R. Osborn daro skirtumą tarp tautos (angl. nations) ir nacijos (angl. nationalities). Pagal R. Osborną tauta yra geografinė sąvoka ir apima kiekvieną asmenį gyvenantį tam tikroje teritorijoje.⁶⁰ Naciją sieja bendra kalba, etninė kilmė ar kultūra ir skirtingai nuo tautos, geografiškai ji pasiskirsto netolygiai. Dažnai tokios „nacijos“ valstybės viduje vadinamo tautinėmis mažumomis ir joms garantuojamos specialios apsaugos priemonės.⁶¹ Tad apsisprendimo teisė turi priklausyti tik

⁵⁸ 1994 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 23 dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnio.

⁵⁹ 1995 m. Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija // Valstybės žinios, 2000, Nr. 20-497.

⁶⁰ Osbourne R. Национальное самоопределение и целостность // Общественные науки и современность. 1993, № 5. С. 122-126.

⁶¹ Ibid, p. 122-126.

tautomis, bet ne nacijoms (ar kitaip tautinėms mažumoms), kitaip pasaulyje išivyrautų nestabilumas ir atsirastų grėsmė taikai.

UNESCO⁶² rėmuose buvo parengtas specialus pranešimas, kuriame buvo bandoma atskleisti tautos sąvokos turinį ir sukurti universalų apibrėžimą. Dokumente nurodyti pagrindiniai kriterijai, kuriais remiantis grupė gali būti priskirta tautai:

1. Grupė žmonių, kuri turi visas ar daugumą šių savybių:

- bendros istorinės tradicijos;
- bendra rasinė ar etninė kilmė;
- bendra kultūra;
- bendra kalba;
- gimininga religija ir ideologija;
- teritorinis ryšis;
- bendras ekonominis gyvenimas;

2. Grupė nebūtinai turi būti labai gausi, tačiau turi būti didesnė nei paprasta asociacija.

3. Grupė turi tapatinti save su tauta ar sąmoningai siekti, kad ją laikytų tauta, nors jei yra visi kiti išvardinti tautai būdingi bruožai, tai šis kriterijus nėra būtinas.

4. Grupė turi institucijas, kurios atskleistų jos tapatybę ir išreiktų bendrus bruožus.⁶³

O. Bauer nurodo, kad tauta yra grupė, kuria jungia bendra kilmė, kalba, papročiai, likimas, istorinė praeitis bei bendra teritorija.⁶⁴

Kaip matome tiek UNESCO, tiek R. Osbornio bei O. Bauer pateiktos sampratos skiriasi nuo V. Vadapalo nurodytos sąvokos. Pagrindinis skirtumas – teritorinio kriterijaus būtinumas. V. Vadapalas teritorijos bendrumą nurodo kaip vieną iš galimų, bet nebūtinų, tautos bruožų. JT Generalinė Asamblėja Deklaracijoje dėl tarptautinių teisės principų tautą taip pat sieja su teritorija – „[...] visai tautai, kuri priklauso šiai teritorijai“.⁶⁵ Turime pabrėžti, kad teritorijos reikalavimas nereiškia, kad apsisprendimas priklauso teritorijai – atvirkščiai, apsisprendimas yra išimtinai tautos teisė. Teritorija mūsų atveju turi būti suprantama kaip geografiškai nustatytas plotas, kuriame gyvena tauta ir kuri ji

⁶² UNESCO (angl. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija, įkurta Jungtinėse Tautose 1945 metais, siekiant skatinti bendradarbiavimą tarp skirtingų tautų švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijų srityse. Informacija iš <http://lt.wikipedia.org/wiki/UNESCO>

⁶³ 1989 m. lapkričio 27-30 d. Paryžiuje priimta UNESCO galutinė ataskaita ir rekomendacija, nr. SHS-89/CONF.602/7. Para 22. Prieiga internete <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000851/085152eo.pdf>.

⁶⁴ Романенко С.А. Типология процессов национального самоопределения // Общественные науки и современность. 1999, № 2. P. 66.

⁶⁵ 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).

sugeba kontroliuoti, ir apsisprendimas garantuojamas būtent šiai tautai. Visi aukščiau paminėti, mokslininkų išskiriami tautos bruožai, tokie kaip bendra kalba, istorija, kultūra, religija, etninė-rasinė kilmė ir pan., turi susieti tautą su konkrečia jos gyvenama teritorija.

Teritorijos ribos dažniausiai tapatinamos su administracinio vieneto ribomis, nors šios taisyklės suabsoliutinimas negalimas, kadangi pvz. istorinis Tibetas, kuris siekia atsiskyrimo, apima ne tik Tibeto Autonominį regioną, bet ir kitas provincijas ir regionus.

Teritorinio kriterijaus įvedimas užtikrina galimybę atskirti tautą nuo kitų grupių, kartu ir tautinių mažumų. Tautinės mažumos dažniausiai netolygiai gyvena visoje ar tam tikroje valstybės dalyje ir kaip taisyklė sudaro kiekybiškai mažesnę visų gyventojų dalį. Apsisprendimo įgyvendinimas siejamas su visais gyventojais esančiais tam tikroje teritorijoje, tautinės mažumos kaip taisyklė sudarytų tik dalį apibrėžtos teritorijos gyventojų. Tauta siejama su visais teritorijoje gyvenančiais asmenimis, nepriklausomai nuo tautai priklausančių asmenų tautybės, pvz. kolojininė tauta, tai visa tauta gyvenanti kolonijos teritorijoje.⁶⁶ Kaip pavyzdys palestiniečiais (ar kitaip tauta) laikomi visi asmenys gyvenantis Palestinos regione, nepriklausomai nuo jų tautybės ar religijos. Taip pat turime pažymėti, kad tautos dažniausiai siejamos su tradiciniu, tęstiniu gyvenimu tam tikroje teritorijoje, t.y. kelis dešimčius trunkantis gyvenimas teritorijoje nebūtų pakankamas laikas tautai, kaip istoriniam ir kultūriniam vienetui, susiformuoti. Tad iš esmės svarbus tiek tautos gyvenimas vienoje teritorijoje, tiek istorinis tautos priklausymas šiai teritorijai. Prie tautinėms mažumoms priklausančių asmenų priskiriami ir nesenai atvykę, dėl migracinių procesų, asmenys, pavyzdžiui migrantai, pabėgėliai ir pan.⁶⁷ Tad kažkoks istorinis bendrumas ar tradicinis gyvenimas teritorijoje tautinėms mažumoms ne visada yra būdingas. Galime padaryti išvadą, kad tautinės mažumos neturi apsisprendimo teisės ir kartu teritorinių teisių. Tiksliau, apsisprendimo teisę tautinė mažuma gali įgyvendinti bendrai su kitais tos teritorijos gyventojais, kurie turi tautai būdingus bruožus, kaip tos tautos dalis.⁶⁸

Tautai taip pat būdingas ir dar vienas kriterijus – politinis organizuotumas. Tam, kad tauta galėtų tinkamai išreikšti savo norus ir įgyvendinti teisę į apsisprendimą, jai būtinas ne tik religinis,

⁶⁶ Pentassuglia G. State Sovereignty, Minorities and Self-Determination: A Comprehensive Legal View // International journal on minority and group rights. Volume 9, Number 4, 2002. P. 308.

⁶⁷ Raday F., Self-Determination and Minority Rights // Fordham International Law Journal. 2002, Issue 3. P. 458.

⁶⁸ Mullerson R. International Law, Rights and Politics: Developments in Eastern Europe and the CIS. London & New York: Routledge, 1994. p. 73.

kultūrinis, kalbinis, istorinis bendrumas, bet ir bendra politinė valia ir organizuotumas. Tad tauta kartu yra ir tam tikras politinis vienetas.⁶⁹

Pastebime vieną bendrą, visų pateiktų tautos apibrėžimų, bruožą - nenurodomas konkretus asmenų skaičiaus, būtinas, kad galima būtų teigti, jog tai tauta, o ne paprasta grupė. Toks požiūris yra suprantamas, kadangi apibrėžti kiekį, ypač tokioje jautrioje srityje, yra pernelyg sunkų ir nustačius konkretų skaičių, tuo galima bus manipuliuoti ir nepagrįstai atsisakyti užtikrinti tautai priklausančią jai apsisprendimo teisę. Tad kiekybinis kriterijus čia yra antraeilis, svarbu, kad tauta atitiktų kitus numatytus kriterijus, o asmenų skaičius turi būti nustatomas kiekvienu atveju individualiai, atsižvelgiant į susiklosčiusią situaciją ir poreikius, bendrą valstybės ar tam tikro regiono gyventojų skaičių ir pan. Pagrindinis reikalavimas, kad tai būtų stabili grupė, turinti bendrus bruožus ir siekius.

Iš pateiktų aukščiau pavyzdžių matome, jog doktrinoje vyksta diskusijos dėl tautos sąvokos ir bendros nuomonės šiuo klausimu vis dar nėra. Išskiriami skirtingi kriterijai, vieni tautą supranta labai plačiai, kiti linkę siaurinti šią sąvoką. Mūsų nuomone griežto tautos apibrėžimo įtvirtinimas tarptautinėse sutartyse galėtų susiaurinti principo taikymo galimybes, tad toks reglamentavimas, nenumatant tautos sąvokos, iš esmės nėra ydingas. Šiame darbe atliktas tyrimas leidžia padaryti išvadą, kad tautą galėtumėme apibrėžti kaip politiškai organizuotą stabilią grupę, besiskiriančią nuo kitų grupių ir gyvenančią apibrėžtoje teritorijoje, kurią jungia bendra istorija, kultūra, kalba, religija ar rasinė-etninė kilmė ir kuri identifikuoja save bei nori, kad kiti ja identifikuočiau, kaip atskirą vienetą.

2.2. Apsisprendimas - išskirtinai kolonijų teisė?

Kaip jau pažymėjome anksčiau iki pat XX a. vidurio tautų laisvas apsisprendimas buvo laikomas kolonijų teisė. Principo įtvirtinimas JT Chartijoje taip pat buvo siejamas su noru pabaigti dekolonizaciją, tad apsisprendimo principas iš esmės buvo adresuotas kolonijoms ir jų metropolijoms.

⁶⁹ Dumbrytė A. Tautų apsisprendimo ir valstybių teritorinio vientisumo principų santykis. Magistro baigiamasis darbas. Vilniaus Universitetas. Vilnius, 2011. P. 22.

Tarp mokslininkų iki šiol sutinkama nuomonė, kad apsisprendimo principas gali būti taikomas tik kolonijų atžvilgiu, o kadangi dekolonizacijos procesas yra pabaigtas, tai šis principas virto negyvu norma.

Dr. M. Wasinski nurodo, kad apsisprendimo principas, o kartu ir atsiskyrimo (secesijos) teisė turi tik užjūrio teritorijos (overseas territories) – kolonijos.⁷⁰ Prie kolonijų jis priskiria teritorijas, kurios yra:

1. politiškai priklausomos;
2. geografiškai atskirtos nuo administruojančios valstybės;
3. valdomos skirtingai nei metropolija;
4. etniniu, kultūriniu ar/ir religiniu pagrindu skiriasi nuo jos administruojančios valstybės;
5. metropolija išnaudoja koloniją savo ekonominiams interesams.⁷¹

Mūsų nuomone, vertinant ar tam tikrą teritoriją galime priskirti kolonijai yra būtini du elementai: objektyvusis ir subjektyvusis. Objektyvusis – atitikimas aukščiau nurodytiems, M. Wasinskio išskirtiems, kriterijams, subjektyvusis – tautos ir ją valdančios metropolijos pripažinimas, jog tam tikra teritorija yra kolonija.

Nesutiksime su aukščiau išsakyta nuomone, kad apsisprendimas yra išskirtinai kolonijų teisė. Savo poziciją pagrįsime tarptautiniais dokumentais, Tarptautinio Teisingumo Teismo bei valstybių praktika.

1960 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijos Nr. 1514 pagrindinis tikslas yra JT Chartijoje numatyto dekolonizacijos proceso pabaiga, tad ypatingas dėmesys dokumente atkreipiamas būtent į kolonijų teisę į apsisprendimą, bet kartu taip pat nurodoma, jog „apsisprendimas priklauso visoms tautoms“.⁷² Toks reglamentavimas įnešė dar daugiau neaiškumų ir neatsakė į pagrindinį klausimą kam gi turi būti užtikrinama apsisprendimo teisė. Abiejuose Žmogaus teisių Paktuose⁷³ nedaromos nuorodos į kolonijas, bet kartu taip pat nenurodoma kam būtent taikomas apsisprendimas. Naudojama lakoniška frazė, kad šia teise gali pasinaudoti “visos tautos”. Lūžis įvyko 1970 m. priėmus Deklaraciją dėl tarptautinės teisės principų⁷⁴, kurioje tiesiogiai įvardijama, kad teisė į apsisprendimą priklauso ne tik kolonijom ir nesavavaldžiom teritorijom, bet ir visoms tautoms.

⁷⁰ Wasinski M. Prawo międzynarodowe publiczne. Wykład 2011/2012. Część Piąta, p. 72-73. Prieiga internete http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_w_pm_2012-5.pdf. Peržiūros laikas 2012 08 17.

⁷¹ Ibid, p. 73.

⁷² 1960 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1514 (XV).

⁷³ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288; 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 77-3290.

⁷⁴ 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).

Deklaracijos priede, priimtame per 2319-tą plenatinę sesiją, 1974 m. gruodžio 14 d., aiškinant jėgos nenaudojimo principą, nurodyta, kad teisė į apsisprendimą turi būti užtikrinta „tautoms, esančiom kolonijinių ir rasistinių režimų valdžioje ar kitos formos užsienio viešpatavimo priespaudoje“. Kaip nurodo A. Cassese, toks reglamentavimas nurodo, jos įgyvendinti apsisprendimo teisę galima esant dviem situacijoms : kolonializmas ir užsienio valdžios priespauda ar išnaudojimas, kuris gali egzistuoti ir už kolonijinio režimo ribų.⁷⁵ Tad aiškiai matome, kad apsisprendimo turinys, lyginant su Chartijos nuostatomis, buvo išplėstas.

Dauguma kitų tarptautinių teisės aktų, priimtų po Deklaracijos dėl tarptautinės teisės principų, apsisprendimo principą traktuoja kaip visoms tautoms priklausančią teisę, nepriklausomai nuo teritorijos statuso. Tad Helsinkio baigiamasis aktas numato „visų tautų teisę į apsisprendimą“.⁷⁶ Kartu dokumente įtvirtinama ir išorinio apsisprendimo įgyvendinimo galimybė, nenurodant, kad ji priklauso tik kolonijinėms teritorijoms. Šis dokumentas išskleidžia visas abejones tiek dėl apsisprendimo principo subjektų rato, tiek dėl principo taikymo apimties ne kolonijų atžvilgiu.

Kaip jau minėjome, Tarptautinis Teisingumo Teismas įtvirtina, kad apsisprendimo principas priklauso visoms tautoms ir tai yra *ius cogens* norma⁷⁷ turinti erga omnes pobūdį.⁷⁸ Deja, bet iki šiol Teismas nėra tiesiogiai nurodęs kas slypi po sąvoka „visos tautos“, bet remiantis Teismo praktika ir tuo, kad paliestiniečiai buvo pripažinti tinkamu apsisprendimo principo subjektu⁷⁹ galime daryti išvadą, kad Teismas linkęs išplėsti subjektų ratą, apimant ne tik kolonijas. Neseniai Tarptautinio Teisingumo Teismo priimtoje patariamojoje nuomonėje dėl Kosovo nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo teisėtumo, Teismas nusprendė nenagrinėti apsisprendimo teisės turinio kartu ir nenurodant kam priklauso ši teisė.⁸⁰ Mūsų nuomone tokį Teismo sprendimą galime suprasti kaip pripažinimą, jog apsisprendimo principas gali būti taikomas ne tik kolonijų kontekste, kitaip Teismas pasinaudotų savo teisę ir aiškiai nurodytų, jog kosovarai negali būti laikomi tauta apsisprendimo principo prasme ir pasinaudotojo apsisprendimo laisve neteisėtai. Šiuo atveju nenagrinėdamas šio klausimo Teismas tarsi tyliai sutiko, kad kosovarai turėjo teisę į apsisprendimą, o tai reiškia buvo tinkamu subjektu.

⁷⁵ Cassese A. *Self-Determination of Peoples*. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 90.

⁷⁶ 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje įvykusio Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo Baigiamasis aktas.

⁷⁷ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*.

⁷⁸ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje *East Timor (Portugal v. Australia)*. Para 29.

⁷⁹ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*.

⁸⁰ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*.

Indija, ratifikuodama Žmogaus teisių paktus, pareiškė, kad Paktų 1 straipsnyje numatyta teisė į apsisprendimą apima tik kolonijines tautas arba tautas esančias užsienio valstybių priespaudoje ir netaikoma suverenių nepriklausomų valstybių arba tautos, sudarančios nacionalinį vientisumą, atžvilgiu. Bet tokia pozicija sulaukė daug kritikos tiek iš tarptautinių organizacijų, tiek iš kitų valstybių Paktų dalyvių. Nyderlandai nurodė, kad „teisė į apsisprendimą Paktuose išreikšta kaip apimanti visas tautas. Tai numato ne tik Paktas, bet ir Deklaracija dėl tarptautinių teisės principų, kuri išaiškina šio principo turinį“. Prancūzijos nuomonė taip pat buvo kategoriška, ji pareiškė, kad toks Indijos išaiškinimas negalimas, nes nustato kitokias sąlygas nei numatytos JT Chartijoje.⁸¹ Vokietijos Federacija taip pat pasisakė prieš tokį Indijos pareiškimą, kadangi „Paktuose numatyta tautų laisvo apsisprendimo teisė apima visas tautas. Valstybė negali interpretuoti Paktuose numatytų teisių taip, kad tai prieštarautų aiškiam dokumentų tekstui. Toks apsisprendimo principo subjektų rato sumažinimas prieštarauja Paktų objektui ir tikslui“.⁸²

Kanados Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas Kvebeko bylą, nurodė, jog apsisprendimo principas turi būti užtikrinamas visoms tautoms, bet išorinis apsisprendimas ne kolonijų kontekste galimas ypatingais atvejais kaip išimtinė priemonė aiškiai apibrėžtomis sąlygomis.⁸³ Tad nors ir nustatomas „aiškiai apibrėžtų sąlygų“ reikalavimas, bet vis dėlto pripažįstama, jog apsisprendimas visa apimti gali būti taikomas ne tik kolonijų atžvilgiu.

Apibendrinant galime teigti, jog nors pradžioje apsisprendimas buvo suprantamas kaip išimtinai kolonijų teisė, su laiku, atsižvelgiant į besikeičiančias realijas ir prisitaikant prie esamų poreikių, principo subjektų ratas buvo išplėstas, ir dabar apsisprendimo teise yra garantuojama visoms tautoms. Tai patvirtina tarptautiniai aktai, Tarptautinių teismų ir valstybių praktika. Kartu turime pabrėžti, kad skirtingai nuo kolonijų, kitoms teritorijoms apsisprendimas yra garantuojamas kiek kitokia apimtimi. Detaliau šį klausimą aptarsime sekančiuose poskyriuose.

2.3. Apsisprendimo principo dualumas

⁸¹ Барсегов Ю.Г. Самоопределение и территориальная целостность. Москва: Международный гуманитарный фонд арменоведения, 1993. С. 23-24.

⁸² Ibid, С. 24.

⁸³ Kanados Aukščiausiojo Teismo 1998 m. rugpjūčio 20 d. išvada Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217. Para 126-127.

JT Chartija įtvirtina apsisprendimo principą nedetalizuojat jo turinio ir įgyvendinimo ribų. Su laiku principas buvo plėtojamas kartu nustatant ir jo įgyvendinimo būdus bei sudėtinius elementus.

Tarptautinių žmogaus teisių paktų⁸⁴ pirmos dalys nustato, kad „visos tautos turi apsisprendimo teisę. Remdamosi šia teise, jos laisvai nustato savo politinį statusą ir laisvai vykdo savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą“.⁸⁵ Ši Paktų nuostata siejama su pirmomis užuominomis apsisprendimo principo įgyvendinimo skirstymo į vidinį ir išorinį. Nors pačiuose dokumentuose neaiškinama kas apima šias dvi sąvokas, A. Cassese nurodo, jog norint konkretizuoti jas, būtina aiškinti Paktų nuostatas sistemiškai ir remtis kitomis Paktuose numatytomis teisėmis. Tik garantuojant kiekvienam svarbiausias Paktuose numatytas teises, galėsime prezumuoti, kad tautai tinkamai užtikrinama teisė į vidinį apsisprendimą.⁸⁶ Deja, bet Žmogaus teisių komitetas aiškinant šios teisės turinį yra itin atsargus ir savo rekomendacijoje bendrais bruožais mini tik vidinį apsisprendimą ir visiškai nepasisako dėl išorinio apsisprendimo įgyvendinimo galimybių.⁸⁷ Skirtingai nuo Žmogaus teisių komiteto, Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas rekomendacijoje tiesiogiai nurodė, kad teisė į apsisprendimą apima du aspektus - vidinį ir išorinį.⁸⁸ Komitetas išaiškino ir kiekvieno principo aspekto turinį – vidinis apsisprendimas apima teisę įgyvendinti socialinį, ekonominį ir kultūrinį vystymą, iš kurio išplaukia valstybės pareiga be diskriminacijos atstovauti visą visuomenę, be skirstymo dėl rasės, odos spalvos, tautinio arba etninio priklausymo. Šis apsisprendimo aspektas apima ir kiekvieno piliečio teisę dalyvauti priimant valstybei svarbius sprendimus. Išorinis - laisvai pasirinkti savo politinį statusą ir vietą tarptautinėje bendruomenėje remiantis lygiateisiškumo principu. Kartu taip pat turi būti uždraustas bet koks užsienio valstybės pavergimas, spauda ar išnaudojimas⁸⁹. Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas pabrėžė, kad jei valstybė užtikrina lygiateisiškumo ir apsisprendimo principą bei atstovauja be diskriminacijos visą tautą, pirmenybė turi būti suteikiama valstybės sienų neliečiamumo principui ir tauta neturi teisės į vienašalį atsiskyrimą.⁹⁰ Valstybės turi imtis tiek kolektyviai tiek individualiai visų įmanomų priemonių, kad padėti tautoms įgyvendinti joms suteiktą teisę. Tad kaip matome Komitetas ne tik išskiria apsisprendimo principo sudėtines dalis, bet ir pateikia sąlygas, kurioms esant tauta įgija teisę į

⁸⁴ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288; 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 77-3290.

⁸⁵ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288. I d., 1 str.

⁸⁶ Cassese A. *Self-Determination of Peoples*. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 53.

⁸⁷ 1994 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 23 dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnio.

⁸⁸ Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto 1993 m. rugpjūčio 23 d. bendroji rekomendacija Nr. 21.

⁸⁹ Ten pat, punktas 9.

⁹⁰ Ten pat, punktas 11.

išorinį apsisprendimą. Svarbu paminėti, kad Konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo⁹¹ tiesiogiai nenumato apsisprendimo principo, bet norint tinkamai įgyvendinti Konvencijos nuostatas Komitetas laiko būtinu užtikrinti ir teisę į apsisprendimą.

Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų yra pažangesnė, apsisprendimo principo reglamentavimo atžvilgiu, lyginant su Žmogaus teisių paktais. Deklaracijoje tiesiogiai išskiriamas vidinis ir išorinis apsisprendimas kartu nurodant ir jo taikymo ribas ir būdus. Visų pirmą nurodoma, kad apsisprendimas yra visų tautų teisė. Antra - nustatoma pareiga valstybėms gerbti tautoms suteiktą teisę ir susilaikyti nuo bet kokių veiksmų siekiant atimti šią teisę. Trečia – nustatoma, kad apsisprendimas yra dualus, apimantis vidinį ir išorinį aspektą. Ketvirta – išvardijami tautų laisvo apsisprendimo principo įgyvendinimo būdai:

1. Suverenios ir nepriklausomos valstybės sukūrimas;
2. Laisvas susijungimas ar apsijungimas su nepriklausoma valstybe;
3. Kitokio politinio statuso atsiradimas, kurį laisvai nustatė tauta.⁹²

Apsisprendimo principo skirstymo į vidinį ir išorinį laikomasi ir doktrinoje. Profesorius J. Žilinskas nurodo, kad „tautos apsisprendimas gali pasireikšti siekiu sukurti savo valstybę (vadinamoji išorinio apsisprendimo teisė) arba gyventi drauge su kitomis tautomis valstybėje ar siekti autonomijos (vadinamoji vidinio apsisprendimo teisė)“.⁹³ Tokio pat skirstymo laikosi ir V. Vadapalas, nurodydamas, kad išorinis tautos apsisprendimas apima nepriklausomos valstybės sukūrimą arba susijungimą su kita valstybe arba prisijungimas prie jos, o vidinis tautos apsisprendimas – federacijos arba politinės ar kultūrinės autonomijos tos pačios valstybės viduje sudarymas arba net pasilikimas unitarinės valstybės viduje.⁹⁴

O. Gerasimova principą skirsto sekančiai:

1. Vidinis apsisprendimas – apsisprendimas valstybės viduje, nesiekiant atsiskyrimo. Dažniausiai vidinio apsisprendimo įgyvendinimo būdas yra autonomijos suteikimas, t.y. savarankiškumo suteikimas tam tikruose klausimuose. Praktikoje išskiriamos kelios autonomijos formos:
 - a. Kultūrinė autonomija – asmenų, sadarančių valstybėje tautinę, kalbinę, religinę ar kitokią mažumą, teisė savarankiškai rūpintis savo kultūra, švietimu, tradicijomis ir pan. Tokia

⁹¹ 1965 m. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo // Valstybės žinios. 1998, Nr. 108-2957.

⁹² 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).

⁹³ Žilinskas J. Kosovo mazgas. Justinas Žilinskas, Kosova mazgas. 2008 04 30, Verslo klasė, Nr. 5, 31p. Prieiga per internetą <http://archyvas.vz.lt/news.php?strid=1002&id=1014252>. Peržiūros laikas 2012 05 24.

⁹⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 220-228.

autonomija suteikiama ne teritorijai, o mažumai, nepriklausomai nuo vietovės kur ji gyvena.

- b. Teritorinė autonomija – daliai valstybės teritorijos, suteikiama teisė savarankiškai tvarkyti jos kompetencijai perduotus klausimus.⁹⁵
2. Išorinis – atsiskyrimas nuo valstybės sukūriant atskirą nepriklausomą valstybę arba prisijungimas prie kitos valstybės.⁹⁶

Vidinis apsisprendimas iš esmės yra tautos santykis su vyriausybe. Kartais doktrinoje vidinis apsisprendimas dar vadinamas politiniu apsisprendimu⁹⁷, kadangi jis siejamas su politinių partijų, nacionalinių judėjimų, vykdomosios valdžios organų atstovaujančių visus gyventojus sukūrimu, politinio sąmoningumo formavimu itn.

Doktrinoje yra sutinkami ir kitokie apsisprendimo principo skirstymai. Kaip pavyzdys M. Weller išskiria net devynius apsisprendimo įgyvendinimo būdus.⁹⁸ Vis dėlto manome, kad tokie skirstymai dažniausiai nėra tikslūs, įvedama sumaištis, dažniausiai apsisprendimo principas yra sumaišomas su tautinėms mažumoms suteikiamoms teisėmis arba su paprastu atsiskyrimu „motininei valstybei“ leidus, kuris iš esmės dažniausiai nesiejamas su apsisprendimo principu.

Dar vienas svarbus aspektas yra tas, jog tauta, netgi įgyvendinusi apsisprendimo teisę, niekada nepraranda teisės įgyvendinti ją dar kartą, kadangi tai yra neatimama ir nesibaigianti teisė. Ji siejama su tautos egzistavimu.⁹⁹ Tokią poziciją patvirtina ir Deklaracija dėl draugiškų santykių, kuri nurodo, kad tai „neatimama“ teisė bei Helsinkio baigiamasis aktas, kuriame pabrėžiama jog laisvas apsisprendimo principas priklauso tautoms „visada“. A. Cassese nurodo, kad „teisė į vidinį apsisprendimą negali būti nei sunaikinta nei susilpninta vien todėl, kad jau buvo taikyta“.¹⁰⁰ Tad nekyla abejonių, kad vidinis apsisprendimas turi būti užtikrinamas nuolat. Kartu turime neužmiršti, kad apsisprendimo teisė yra viena nedaloma teisė, turinti dvi sudėtines dalis – vidinį ir išorinį, tai

⁹⁵ Герасимова О. Е. Право наций на самоопределение как фактор гармонизации этносоциальных отношений в современном мире. Prieiga internete http://www.sociosfera.com/publication/conference/2012/157/pravo_nacij_na_samoopredelenie_kak_faktor_garmonizacii_etnosocialnyh_otnoshenij_v_sovremennom_mire/ Peržiūros laikas 2012 07 14.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Романенко С.А. Типология процессов национального самоопределения // Общественные науки и современность. 1999, № 2. P. 67.

⁹⁸ Weller M. Settling Self-determination Conflicts: Recent Developments // The European Journal of International Law. 2009, no 1. P. 115.

⁹⁹ Козлов А.Е. Право на самоопределение как принцип международного права и конституционное право человека // Права человека и межнациональные отношения. Москва: ИГиП РАН. 1994. С. 70-71.

¹⁰⁰ Cassese A. Self-Determination of Peoples. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 101.

galime daryti išvadą, kad ir išorinis apsisprendimas, taip pat kaip ir vidinis, nesibaigia įgyvendinus jį vieną kartą.

Pradžioje, tik gimstant apsisprendimo principui, jis buvo siejamas su vidiniu apsisprendimu. Su laiku, principui tapus kolonijų teise, pasidarė aktualus jo išorinis aspektas, kadangi kolonijos turi absoliučią teisę į atsiskyrimą. Dabar apsisprendimo principas yra suprantams kaip duali nuostata, apimanti kartu tiek vidinį, tiek išorinį aspektą.

2.4. Atsiskyrimas - tautų teisės į apsisprendimą sudėtinė dalis ar kraštutinė priemonė?

Tarptautinėje teisėje nėra normų kurios tiesiogiai draustų atsiskirimą įgyvendinant apsisprendimo teisę. Vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad pasaulyje tautų yra kurkas daugiau nei valstybių, turime pripažinti, kad leidimas kiekvienai tautai atsiskirti ir sukurti suverenią valstybę panaikintų bet kokią stabilumą ir galimai pažeistų teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamybės principus. Tad tautų laisvo apsisprendimo principo įgyvendinimas visai nereiškia nepriklausomybės paskelbimo ir atskiros valstybės sukūrimo, kaip buvo įprasta suprasti šį principą iki XX a. vidurio, todėl pabandykime atsakyti kada tauta įgija teisę į išorinį apsisprendimą.

Prieš pradėdant analizuoti šį klausimą, norėtumėme akcentuoti, kad bendraja prasme atsiskyrimo sąvoka yra tapatinama su secesijos sąvoka ir reiškia tam tikros valstybei priklausančios teritorijos dalies atsiskyrimą.¹⁰¹ Neužmirškime, kad mūsų tikslas išnagrinėti atsiskyrimo (arba kitaip secesijos) galimybę tik apsisprendimo principo kontekste.

1960 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje „Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“¹⁰², nurodyta, kad „globojamom ir nesavavaldžiom teritorijom besąlygiškai [...] turi būti suteikta nepriklausomybė ir laisvė“. Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų įvardijamas vienas iš tikslų – „nedelsiant padaryti galą kolonializmui“¹⁰³, natūralu, kad šis tikslas gali būti pasiektas tik leidus kolonijom sukurti nepriklausomas valstybes. Deklaracija nurodo, kad kolonija pagal JT Chartiją turi statusą skirtingą nuo jos valdančios valstybės statuso ir ji nėra šios valstybės dalis. Toks ypatingas statusas egzistuos kol šių teritorijų tauta

¹⁰¹ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 157.

¹⁰² 1960 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1514 (XV).

¹⁰³ 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).

įgyvendins teisę į apsisprendimą.¹⁰⁴ Tad daroma išvada, kad kolonijų atžvilgiu visais atvejais pirmenybė teikiama apsisprendimo principui ir atsiskyrimas nepažeis teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principų. Juolab, kad visuotinai pripažįstama, kad kolonija nėra metropolijos teritorijos sudėtinė dalimi. Kiek kitokia situacija yra kalbant apie tautas siekančias atsiskirti ir esančias vienos valstybės teritorijos sudėtyje.

Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų ir 1993 m. Vienos deklaracijoje netiesiogiai įvardijama, jog išorinis apsisprendimas yra leidžiamas tais atvejais, kai tautoms nėra tinkamai užtikrintas vidinis apsisprendimas, kuris suprantamas kaip vyriausybės, atstovaujančios visai tautai, turėjimas, nedarant jokių skirtumų dėl rasės, tikėjimo ar odos spalvos. Tad kaip matome atsiskyrimas įgyvendinant apsisprendimo teisę nekolonijų kontekste nėra absoliutus, jis siejamas su tam tikromis sąlygomis bei valstybės veiksmais. Įvertinti esamą valstybėje situaciją disriminavimo ir lygybės srityje ir kartu nustatyti ar vidinis apsisprendimas yra tinkamai užtikrinamas, galime analizuodami asmenims suteiktas politines, pilietines, ekonomines ir socialines teises, ypatingą dėmesį atkreipiant į užimtumo, viešųjų susirinkimų, biudžeto asignavimų, žemės ir būsto, sveikatos ir švietimo klausimus, žodžio, susirinkimų, asociacijų laisves ir pan.¹⁰⁵ Paminėtina, kad nediskriminavimo ir lygybės principas reikalauja iš valstybių ne tik pasyvių veiksmų, bet ir aktyvių – imtis tam tikrų priemonių, kad užtikrinti faktinę lygybę. Diskriminacija gali atsirasti ne tik dėl nevienodo požiūrio, bet ir dėl vienodo, tad de jure lygybė, ne visada reiškia de facto lygybę. Tam tikrais atvejais tik skirtingas asmenų traktavimas gali reikšti faktinę lygybę ir valstybės turi imtis specialių priemonių lygybei pasiekti. Tad kaip matome tautų laisvas apsisprendimas pats savaime nesuponuoja atsiskyrimo nuo valstybės, t.y. išorinio apsisprendimo. Iš kitos pusės neužtikrinant atsiskyrimo galimybes, kai tauta yra diskriminuojama, neužtikrinamos pagrindines žmogaus teisės ir nėra kitų priemonių situacijai pataisyti, apsisprendimo principas taptų beprasmiškas.

Doktrinoje išskiriami keturi atvejai, kai tauta įgija teisę į išorinį apsisprendimą:

1. Kolonijinės valstybės. JT Chartija nustatė, kad visoms kolonijom suteikiama teisė atsiskirti ir valstybės turi pareigą ne tik gerbti šią teisę bei ir padėti ją įgyvendinti.
2. Aneksuotos, po 1945 m., teritorijos. Aneksija yra pripažįstama agresijos aktu ir yra neteisėta. Pvz. Rytų Jeruzalė, kuria aneksavo Izraelis 1980 m.
3. Galimybė išeiti iš valstybės sudėties, jei konstitucija numato tokia galimybę. Šiuo metu tik Etiopijos konstitucija numato galimybę tautoms ir tautybėms įgyvendinti tautų laisvo

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Raday F. Self-Determination and Minority Rights // Fordham International Law Journal. 2002, issue 3. P.486.

apsisprendimo principą atsiskiriant. Beto, norint pasinaudoti šia teise numatytos tam tikros sąlygos: tauta turi viešai paskelbti savo norą atsiskirti ir 3 metų laikotarpyje federacijoje turi būti šiuo klausimu surengtas referendumas. Norą atsiskirti turi palaikyti absoliuti gyventojų dauguma.¹⁰⁶

4. Valstybė neužtikrina lygybės ir nediskriminavimo principo, rimtai ir sistemingai pažeidinėja pagrindines žmogaus teises.¹⁰⁷

Nesutiktumėme su tokiu skirstymu, mūsų nuomone jis yra koreguotinas, kadangi aneksija yra neteisėtas aktas, tad de jure aneksuota teritorija nepriklauso agresorei ir tokios teritorijos siekimas vėl atgauti de facto nepriklausomybę niekaip nepriklauso nuo apsisprendimo principo įgyvendinimo. Taip pat ir tuo atveju, jei valstybės konstitucija leidžia teritorijai atsiskirti, tai toks atsiskyrimas nevisada bus siejamas su apsisprendimo principo įgyvendinimu. Dekolonizacijos procesas yra jau užbaigtas, tad apsisprendimo principo įgyvendinimas kolonijų atžvilgiu tampa mažiau reikšmingas.

G. Chairova laikosi nuomonės, kad secesija nėra universali kiekvienos tautos teisė, o labiau privilegija, kuri suteikiama esant tam tikroms sąlygoms ir remiantis tuo išskiria 3 secesijos pagrindus:

1. Neteisėta aneksija - būtina įrodyti, kad teritorija priklauso tam tikrai tautai ir buvo neteisėtai, naudojant jėgą ar ją grąšinant, užgrobtą.
2. Diskriminacija paskirstant resursus – reikia įrodyti, kad valstybė vykdo neteisėtą ekonominę politiką, kuris pažeidžia vienos grupės teises siekiant naudoti kitai grupei.
3. Genocidas ar kiti šiurštus žmogaus teisių pažeidimai – turi būti rimti, masiški ir sistemingi pažeidimai.¹⁰⁸

Kaip jau minėjome aukščiau, mūsų nuomone, aneksija yra neteisėtas aktas, kuris nesukuria teisiųjų pasekmių, todėl negalime kalbėti apie išorinio apsisprendimo principo įgyvendinimą. Tad ir Baltijos valstybių atsiskyrimas turėtų būti vertinamas kaip jau egzistuojančių valstybių nepriklausomybės atkūrimas, o ne apsisprendimo principo įgyvendinimas.

Diskriminacija paskirstant resursus iš esmės yra nevienodas traktavimas, kas siejasi su bendrų žmogaus teisių pažeidimu. Tad iš esmės, remiantis dviem nurodytais skirstymais, galime padaryti

¹⁰⁶ 1994 m. Etiopijos Konstitucija. 38 str.

¹⁰⁷ Герасимова О. Е. Право наций на самоопределение как фактор гармонизации этносоциальных отношений в современном мире. Prieiga internete http://www.sociosfera.com/publication/conference/2012/157/pravo_nacij_na_samoopredelenie_kak_faktor_garmonizacii_etnosocialnyh_otnoshenij_v_sovremenном_mire/ Peržiūros laikas 2012 07 14.

¹⁰⁸ Хайрова Г. С. Сецессия – право народов или крайняя мера? // Современная Россия: путь к миру – путь к себе. Материалы XI Всероссийской научно-практической конференции. 2008, том II. P. 170-175.

išvada, kad ne kolonijų kontekste, tauta įgija teisę į išorinį apsisprendimą, tik jei valstybė tinkamai neužtikrina vidinio apsisprendimo – diskriminuoja, pažeidžia pagrindines žmogaus teises, sistemiškai vykdo šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus ir pan.

A. Cassese taip pat nurodo, jog secesiją turi būti taikoma tik išimtiniais atvejais ir leidžiama tik tada, kai vidinio apsisprendimo užtikrinimas tautai esant valstybės sudėtyje yra neįmanomas.¹⁰⁹

D. Raid nurodo, kad įgyvendinti apsisprendimą atsiskiriant nuo valstybės galima išpildžius visas šias sąlygas:

1. egzistuoja tauta;
2. tauta gyvena vienoje teritorijoje;
3. tiesiogiai ar netiesiogiai pažeidžiama tautos teisė į vidinį apsisprendimą (apima ir grubius žmogaus teisių pažeidimus);
4. visų galimų teisinių ar politinių gynybos priemonių išnaudojimas.¹¹⁰

Sutinkame su išvardintom išorinio apsisprendimo principo įgyvendinimo kriterijais, pabrėžiant, kad tautos sąvoka, kaip jau pažymėjome anksčiau, apima vienos teritorijos reikalavimą, tad D. Raid bereikalingai išskiria atskirą teritorijos kriterijų.

Kalbant apie išorinio atsiskyrimo galimybę įgyvendinant teisę į apsisprendimą taip pat turime paminėti gynybinės secesijos teoriją. Remiantis šia teorija tautai leidžiama atsiskirti nuo valstybės be jos sutikimo, jei ši valstybė kelia grėsmę tautos egzistavimui sistemiškai pažeidinėdama žmogaus teises ir atsiskyrimas yra vienintelė priemonė leidžianti užtikrinti tautos išlikimą.¹¹¹ Tad, kaip matome, remiantis šia teorija tautos teisė į secesiją tiesiogiai priklauso nuo valstybės veiksmų ir sistemiški žmogaus teisių pažeidimai yra vienas iš kriterijų leidžiančių tautai siekti atsiskyrimo.

Dėl gynybinės secesijos, taip pat pasisakė teisėjas A. A. Cancardo Trindade atskirojoje nuomonėje Kosovo byloje. Jis nurodė, kad valstybė turi užtikrinti tinkamą vidinio apsisprendimo principo įgyvendinimą. Atsiskyrimas yra kraštutinė priemonė, kuri galima tik esant sistemingiems žmogaus teisių pažeidimams. Valstybė egzistuoja žmonėms, todėl ji neturi galimybės remtis teritorinio vientisumo principu, norėdama išsaugoti savo teritorijos neliečiamybę, jei pati pažeidžia

¹⁰⁹ Cassese A. *Self-Determination of Peoples*. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 118-120

¹¹⁰ Raič D. *Statehood and the Law of Self-Determination*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2002. P. 351-355.

¹¹¹ Laurinavičiūtė L. Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai // *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2). P. 734-735.

žmogaus teises, pavyzdžiui vykdo etninius valymus, kankinimus, priverstinius žmonių perkėlimus ir pan.¹¹²

Kanados Aukščiausiasis Teismas laikosi panašios pozicijos kaip ir A. A. Cancardo Trindade. Teismas nurodė, kad tarptautinėje teisėje nėra nei tiesioginio leidimo, nei tiesioginio draudimo atsiskirti nuo valstybės įgyvendinant apsisprendimo teisę, bet atsiskyrimas visais atvejais turi būti siejamas su išimtinėmis ypatingom aplinkybėmis.¹¹³

Apsisprendimo principas tarptautinėje teisėje vystėsi per valstybės sienų neliečiamybės principo prizmę – visi tarptautiniai dokumentai, numatantys apsisprendimo principą, pabrėžia, kad šis principas neturi pažeisti valstybės sienų neliečiamumo ir teritorijos vientisumo principo, todėl tik dviems atvejais tautos turi absoliučią teisę atsiskirti – kolonijos ir okupuotos teritorijos.¹¹⁴ Visais kitais atvejais valstybė, kuri atstovauja visiems žmonėms ar tautom, gyvenančiom jos teritorijoje, nediskriminuojant jų ir gerbdama tautų vidinio apsisprendimo teisę, turi teisę į teritorinio vientisumo apsaugą.¹¹⁵ Negalima atskirti teisių nuo pareigų, tad tik esant išimtinėms aplinkybėms, tauta gali atsiskirti. Iš kitos pusės toks reikalavimas neužkerta kelio tautai derėtis su valstybę ir jos teritoriniais vienetais dėl platesnių teisių suteikimo ar atsiskyrimo ateityje.¹¹⁶ Kadangi nėra aiškaus draudimo įgyvendinti išorinį apsisprendimą, galutinis rezultatas iš esmės priklauso nuo kitų valstybių atsiskyrusios teritorijos pripažinimo.¹¹⁷

Kaip matome apsisprendimas savaime nereiškia nepriklausomybės, ji reiškia tautų pasirinkimą.¹¹⁸ Jei kolonijų atžvilgių atsiskyrimas yra vienintelė apsisprendimo principo įgyvendinimo forma, tai kitų teritorijų atžvilgių atsiskyrimo teisėtumas iš esmės siejamas su valstybės vykdoma politika ir pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimu. Jei valstybė nesugeba tinkamai užtikrinti tautai vidinio apsisprendimo, tai ji praranda teisę remtis teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principais, draudžiant tautai atsiskirti.

¹¹² Teisėjo A.A. Cançado Trindade atskiroji nuomonė, pridėta prie Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinės išvados *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Para 134–138, 173-185.

¹¹³ Kanados Aukščiausiojo Teismo 1998 m. rugpjūčio 20 d. išvada *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217. Para 112.

¹¹⁴ Ten pat, para 131.

¹¹⁵ Ten pat, para 130.

¹¹⁶ Ten pat, para 151.

¹¹⁷ Ten pat, para 155.

¹¹⁸ Higgins R. *Problems and Process: International Law and How We Use It*. New York: Oxford University Press, 1995. P. 119.

3. Kosovo precedentas

Jau nuo Balkanų karų pabaigos Kosovas buvo ta teritorija, kuri kėlė didelį tarptautinį susirūpinimą. JTO, Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija (toliau NATO), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (toliau ESBO), Europos Sąjunga (toliau ES) aktyviai dalyvavo bandant stabilizuoti situaciją šiame regione bei rasti politinį sprendimą, kuris išspręstų konfliktą. Serbija iki šiol laikosi pozicijos, jog Kosovas yra jos teritorinis vienetas. Faktiškai gi nuo 1999 m. iki 2008 m. Kosovo administraciją atliko JT (remiantis Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244).¹¹⁹

2008 vasario 17 d. Kosovas paskelbė nepriklausomybę, kas sukėlė daug diskusijų ir svarstymų ar toks paskelbimas neprieštarauja tarptautinei teisei. „Tai yra didelė pergalė Europoje, didelė pergalė kosoviečiams ir tikrai ne pralaimėjimas Serbijai“, - sakė Prancūzijos diplomatijos vadovas B. Kouchner, sveikindamas Kosovą su nepriklausomę.¹²⁰ Serbijos prezidentas gi teigė, kad jei Saugumo Taryba neužkirs kelio Kosovo nepriklausomybei, tai reikš, kad nei vienos valstybės sienos nėra saugios.¹²¹

Šiuo metu Kosovo nepriklausomybę pripažįsta 93 JT narės. Dvi narės (Rusijos Federacija ir Kinijos liaudies Respublika) pareiškė nepripažįstančios naujos valstybės, kitos valstybės kol kas nepateikė savo pozicijos šiuo klausimu.¹²²

Norėdami tinkamai išanalizuoti Kosovo atvejį apsisprendimo principo kontekste, privalome aptarti šios teritorijos istorinę raidą, ypatinga dėmesį skiriant laikotarpiui po Antrojo pasaulinio karo. Taip pat aptarti apsisprendimo principo santykį su teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principais.

3.1. Kosovo kelias iki nepriklausomybės

Kosovas yra teritorija Balkanuose, Pietų Europoje. XIV a. Kosovas iškovojo nepriklausomybę ir tapo Kosovo kunigaikštyste. Nuo XV iki XX a. pradžios ši teritorija įėjo į Osmanų imperijos sudėtį. XVIII a. į teritoriją buvo perkeltas didelis skaičius albanų, o XIX a. viduryje albanai sudarė

¹¹⁹ 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244 (1999).

¹²⁰ Žalimas D. Kosovas įaudrino Europą. Prieiga internete <http://www.euractiv.lt/lt/straipsnis/618/kosovas-iaudrino-europa>. Peržiūros laikas 2012 09 14.

¹²¹ Ten pat.

¹²² Informacijos šaltinis <http://www.kosovothanksyou.com/>, peržiūros laikas 2012 10 29.

jau apie 50% visų gyventojų. Po Balkanų karų Kosovas buvo prijungtas prie Serbijos, o 1913-1941 m. jis kartu su Serbija priklausė Jugoslavijos monarchijai. Tarpukarių Kosove vyko partizaniniai karai, kurių tikslas buvo Kosovo prijungimas prie Albanijos. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui ir įsigalėjus Tito komunistiniam režimui, Kosovas 1946 m. tapo autonominiu Serbijos regionu Jugoslavijos sudėtyje, o 1963 m. - autonimine provincija. Nors ekonomika Kosove vystėsi lėčiau nei kituose Jugoslavijos regionuose, gyvenimo lygis čia buvo žymiai aukštesnis nei kaimyninėje Albanijoje, tad išaugo pabėgėlių skaičius iš šios valstybės ir XX a. šeštame dešimtmetyje santykis albanų ir serbų buvo jau 9:1.¹²³

Kartu su Jugoslavijos Konstitucijos priėmimu 1974 m., Kosovas gavo savivaldos teisę bei didesni savarankiškumą ir sudarė Socialistinę Autonominę Kosovo provinciją, kuri gyvavo iki 1990 m. Į švietimo sistemą buvo įvestas mokymas albanų kalba.

Aštuntame dešimtmetyje įtampa tarp Kosovo albanų ir serbų augo. Albanai siekė vis didesnės autonomijos ir respublikos statuso suteikimo, o serbai atvirkščiai siekė glaudesnių ryšių su Serbija. Pamažu buvo atsisakyta idėjos susijungti su Albanija, kadangi tuo metu gyvenimo lygis ten buvo daug žemesnis.

Serbai, gyvenantys Kosove, skundėsi esantys diskriminuojami vietinės valdžios, dažniausiai dėl to, kad nebuvo imamasi tirti nusikalstamų veikų, jei jos buvo padarytos prieš serbus.

Kosovo situacija susilaukė politiko S. Miloševićiaus dėmesio, kuris apsilankė šioje teritorijoje ir akimirksniu tapo serbų herojumi.

1989 m., remiantis referendumo rezultatais, buvo ženkliai sumažinta Kosovo autonomija. Kosovo albanai atsisakė dalyvauti referendume, motyvuodami savo pasirinkimą tuo, kad referendumas yra neteisėtas.

Nors naujai priimta Konstitucija numatė visas pagrindines žmogaus teises ir laisves, bet faktiškai ji neveikė, kadangi S. Miloševićius, tapęs prezidentu, pradėjo kontroliuoti žiniasklaidą, pažeidinėjo žmogaus teises, buvo kaltintas rinkimų rezultatų falsifikavimu ir pan. Dauguma autonomijos funkcijų buvo perduotos Belgradui.

Pakeitus Konstituciją, visi Jugoslavijos provincijų ir respublikų parlamentai, kurių nariai priklausė vien komunistų partijai, buvo paleisti. Tame tarpe paleido ir Kosovo parlamentą. Buvo surengti rinkimai, kuriuose Kosovas atsisakė dalyvauti. Kartu su nauja Konstitucija buvo įvesta žiniasklaidos cenzūra, paliktos tik kelios laidos albanų kalba. Privačių žiniasklaidų įmonių steigimas

¹²³ Скворцов А. Косово и Метохия: можно ли защищать права человека посредством насилия? Prieiga internete: http://www.rummuseum.ru/lib_s/kosovo34.php. Peržiūros laikas 2012 10 12.

teoriškai buvo leidžiamas, bet praktiškai itin sunkiai įgyvendinamas dėl didelių mokesčių. Albanų kalba buvo panaikinta kaip viena iš valstybinių šio regiono kalbų. Buvo atleistas didelis skaičius Kosovo albanų tiek iš viešojo, tiek iš nacionalizuoto pramonės sektoriaus. Pakeista visa švietimo sistema, kartu pakeičiant ir vadovėlius kitais. Albanų mokykloms buvo skiriamas kurkas mažesnis finansavimas, kas įtakojo prastesnes mokymosi sąlygas, o nuo 1992 m. iki 1994 m. bendrai buvo uždraustas švietimas albanų kalba. Pagrindiniame Kosovo Prištinos universitete, taip pat panaikintas mokymas albanų kalba bei masiškai atleisti albanų tautybės darbuotojai. Regione prasidėjo neramumai, streikai, smurtas. Bandant sureguliuoti padėtį buvo įvestos Jugoslavijos karinės pajėgos. 1995 m. į provinciją atvyko daug serbų pabėgėlių iš Kroatijos, kas sukėlė dar didesnę nepasitenkinimą.

1990-ųjų m. antroje pusėje Kovoso Išsivadavimo Armija (toliau KIA) pradėjo partizaninį karą, bombarduodama Jugoslavijos svarbiausius oficialius pastatus bei valdžios atstovus. 1998 m. sujungtos Serbijos ir Jugoslavijos jėgos buvo nukreiptos prieš separatistus. Per trumpą laikotarpį buvo nužudyti keli tūkstančiai civilių, apie 50 000 civilių buvo priversti palikti namus, dauguma šių asmenų sudarė albanai. Iš žmonių buvo atimami ir sunaikinami dokumentai. Per metus, nuo 1998 m. iki 1999 m., apie 460 000 asmenų liko be būsto. Kosovo gyventojų smarkiai mažėjo. Krizė pasiekė apogėjų 1999 m. sausio 15 d., kai Račak miestelyje buvo aptikti 45 civilių gyventojų kūnai. Albanai apkaltino Serbiją įvykdžiusia masakrą.¹²⁴ JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 1199, kurioje papeikė Serbijos vykdomą politiką Kosovo teritorijoje.¹²⁵

Jugoslavijai atsisakius vykdyti Rambouillet konferencijoje paruoštą planą, skirtą užbaigti ginkluotą konfliktą ir užtikrinti saugumą Kosovo teritorijoje, NATO 1999 m. kovo 24 d., be JT leidimo, pradėjo "Allied Force" operaciją, skirta užkirsti kelią vykdomiems etninėms valymams, užtikrinti saugumą, išvesti Jugoslavijos karinius vienetus ir įvesti taikos palaikymo pajėgas.¹²⁶

Tais pačiais metais KIA pradėjo operaciją nukreipta prieš serbus, kurios metu buvo naikinami serbų ir romų kaimai, bažnyčios ir kultūriniai paminklai. Operacijos pasekmė – apie 300 000 serbų ir romų turėjo bėgti iš Kosovo teritorijos.¹²⁷

¹²⁴ Marszałek M. Sojusznicza operacja "Allied Force". Przebieg - ocena - wnioski. Toruń: Adam Marszałek, 2009. S. 20-31.

¹²⁵ 1998 m. rugsėjo 23 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija 1199 (1998).

¹²⁶ Informacijos šaltinis: http://pl.wikipedia.org/wiki/Operacja_Allied_Force. Peržiūros laikas 2012 07 28.

¹²⁷ 2010 m. gruodžio 12 d. Europos Tarybos Teisės ir žmogaus teisių komiteto pranešimas. Prieiga internete: <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/ajdoc462010prov.pdf>.

Konfliktas pasibaigė 1999 m. birželio 10 d. pasirašius Kumano sutartį, remiantis kuria, Kosovo provincija buvo perduota JT valdymui.¹²⁸ Buvo įvestos NATO pajėgos su JT užduotimi palaikyti saugumą.

Buvo sulaikyti ir perduoti Tarptautiniams baudžiamajam tribunolui buvusiai Jugoslavijai aukščiausieji Jugoslavijos pareigūnai, tarp jų ir S. Miloševićius, kaltinami karo nusikaltimai, nusikaltimais žmoniškumui ir genocidu.

Paskaičiuota, kad per ginkluotą konfliktą apie 640 000 albanų kilmės asmenų paliko regioną.

2006 m. prasidėjo derybos dėl Kosovo statuso nustatymo. Didelė dalis gyventojų reikalavo pripažinti Kosovo nepriklausomybę. Deja, bet besiderančioms šalims nepavyko rasti kompromiso ir 2008 m. vasario 17 d. Kosovas vienašališkai paskelbė nepriklausomybę.

Serbija nepripažino atsiskyrimo ir pareiškė, kad toks veiksmas prieštarauja tarptautinei teisei. Serbijos prezidentas kreipėsi su prašymu nepripažinti Kosovo kaip suverenios valstybės ir gerbti Serbijos sienų neliečiamumą ir teritorijos vientisumą.¹²⁹

3.2. Apsisprendimo principo santykis su sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principais

Nagrinėjant Kosovo, kaip suverenios valstybės, atsiradimo, įgyvendinant apsisprendimo teisę, teisėtumą, turime kartu aptarti apsisprendimo principo santykį su sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principais bei nustatyti kuriam iš jų turi būti taikoma pirmenybė.

Praktikoje nekildavo problemų dėl galimo teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principų pažeidimo kolonijoms įgyvendinant teisę į išorinį apsisprendimą, kadangi tokios teritorijos nebuvo laikomos dalimis globojančios valstybės teritorijos. Dekolonizacijos, vykdytos XX a., atveju, kolonijos dažniausiai buvo atskirtos ir nutolusios nuo metropolijos teritorijos, tad kaip taisyklė metropolijos nelaikė kolonijų atsiskyrimo jų sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principo pažeidimais. Klausimai dėl galimo šių principų pažeidimo atsirado panorus atsiskirti tautoms esančioms valstybės teritorijoje.

Valstybės teritorinio vientisumo principas yra įtvirtintas eilėje tarptautinių teisės aktų: JT Chartijoje, 1960 m. JT Generalinės Asamblėjos 1514 (XV) rezoliucijoje „Deklaracija dėl

¹²⁸ 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244 (1999).

¹²⁹ Istorinė apžvalga parengta remiantis www.wikipedia.com pateikta informacija.

nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“, 1970 m. Deklaracijoje dėl tarptautinių teisės principų, 1975 m. Helsinkio Baigiamajame akte, 1993 m. Vienos deklaracijoje ir veiksmų programoje, Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje¹³⁰ ir kt. Visuose dokumentuose šis principas siejamas su grasinimo jėga ir jėgos nenaudojimo principu. Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų tiesiogiai įtvirtinamas teritorijos vientisumo ir apsisprendimo principo santykis – „Niekas [...] negali būti aiškinama tokiu būdu, kad leistų ar skatintų kokius nors veiksmus, kuriais būtų skaidomi arba visiškai ar iš dalies pažeidžiami suverenios ir nepriklausomos valstybės teritorijos vientisumas ar politinė vienybė, kai ši valstybė veikia laikydamasi [...] tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principo ir todėl turi vyriausybę, atstovaujančia visai tautai, kuri priklauso šiai teritorijai, nedarydama jokių skirtumų dėl rasės, tikėjimo ar odos spalvos“.¹³¹ Panašią nuostatą numato ir 1993 m. Vienos deklaracija. Tad tarptautinėje teisėje ginamas teritorinis vientisumas tik tų valstybių, kurios:

1. gerbia apsisprendimo teisę;
2. turi vyriausybę, kuri atstovauja visai tos teritorijos tautai;
3. nediskriminuoja asmenų.

Sienų neliečiamybės principo turinys tiesiogiai išaiškintas 1975 m. Helsinkio baigiamajame akte – „Dalyvaujančios valstybės laiko neliačiamomis visas viena kitos sienas [...] ir todėl jos dabar ir ateityje vengs bet kokių pasikėsinių į tas sienas“.¹³²

Apibendrinant abu šie principai draudžia valstybėms imtis bet kokių prievartinių veiksmų, kuriais siekiama pažeisti kitos valstybės sienas ir užimti jos teritoriją. Pagrindinis principų tikslas yra saugumo ir taikos užtikrinimas bei palaikymas.

Pastebime, kad teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principų adresatais įvardijamos „valstybės“, būtent joms nustatyta pareiga nesiimti jokių prievartinių veiksmų, kuriais būtų siekiama pažeisti kitos valstybės sienas ir užimti jos teritoriją. Abu šie principai yra taikomi santykiams tarp valstybių, o apsisprendimo teisė, kaip mums žinoma, priklauso tautoms. A. Cassese nurodė, kad „Pagarba teritorijos vientisumui yra pareiga, priklausanti valstybėms, bet ne atskiriems individams ar tautoms.“¹³³ Tarptautinis Teisingumo Teismas taip pat pabrėžė jog teritorinio vientisumo principo taikymo sritis apsiriboja santykiais tarp valstybių, skirtingai nuo tautų apsisprendimo principo, kuris

¹³⁰ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada Western Sahara. Taip pat Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory.

¹³¹ 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).

¹³² 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje įvykusio Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo Baigiamasis aktas.

¹³³ Cassese A. Self-Determination of Peoples. New York: Cambridge University Press, 1995. P. 289.

reglamentuoja santykius tarp valstybės ir tautos.¹³⁴ Tad Teismas įtvirtino horizontalų – galiojantį tarp valstybių, teritorinio vientisumo principo taikymą.¹³⁵ Taip Saugumo Tarybai ir Generalinei Asamblėjai paliekama itin didelė diskrecijos laisvė aiškinant ir vystant tautų apsisprendimo principą priimant dokumentus priskirtus jų kompetencijai.

Galime padaryti išvadą, kad laikytis teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principų turi tik valstybės, bet ne tautos siekiančios nepriklausomybės ir atitinkamai tokios tautos negali pažeisti šių principų reikalavimų. Beto, būtina pabrėžti, jog tautų laisvo apsisprendimo principo tikslas yra ne sugriauti valstybės vientisumą, o atvirkščiai užtikrinti valstybės suverenitetą, garantuojant teisę į sienų neliečiamybę tik toms valstybėms, kurios „laikosi tautų lygiateisiškumo principo“ ir kurios vyriausybė „atstovauja visai tautai, kuri priklauso šiai teritorijai, nedarydama jokių skirtumų dėl rasės, tikėjimo ar odos spalvos“,¹³⁶ tad iš esmės valstybės teritorijos vientisumas priklauso nuo jos pačios veiksmų ir vykdomos politikos atskirų tautų, esančių jos teritorijoje, atžvilgiu. Todėl nagrinėdami Kosovo atvejį toliau, galėsime nustatyti ar Serbijos vykdoma politika buvo tinkama ir ji galėtų pasiremti teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principais draudžiant Kosovo vienašališką atsiskyrimą.

3.3. Kosovo atsiskyrimo teisėtumas

Vertindami Kosovo atsiskyrimo teisėtumą bei jo pripažinimo, kaip suverenios valstybės, galimybę, aptarsime taip pat valstybės požymius, nustatydami ar Kosovas juos atitinka, taip pat įvertinsime ar kosovarai gali būti pripažinti tauta apsisprendimo principo kontekste.

Kaip jau nustatėme aukščiau nekolonijinė tauta įgija teisę į išorinį apsisprendimą, jei nėra tinkamai užtikrinamas vidinis. Kalbant apie Kosovo vienašališką nepriklausomybės paskelbimą, vadovausimes Ch. J. Borgen nustatytais kriterijais, atitikus kuriuos įgijama teisė pasinaudoti išimtaine atsiskyrimo teise:

1. Norinti atsiskirti grupė yra tauta;
2. Valstybė, nuo kurios nori atsiskirti tauta, pažeidžia tautos pagrindines teises;

¹³⁴ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Para 79-81.

¹³⁵ Laurinavičiūtė L. Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai // Socialinių mokslų studijos. 2012, 4(2). P. 745.

¹³⁶ 1993 m. birželio 25 m. Vienos deklaracija ir veiksmų programa. I skyriaus, 2 str.

3. Nėra kitų efektyvių priemonių leidžiančių užtikrinti tautos teises.¹³⁷

Apžvelkime kiekvieną numatytą kriterijų atskirai:

Kaip išsiaiškinome, kadangi nėra visuotinai pripažinto tautos apibrėžimo, kiekvienu atveju nustatoma atskirai ar tam tikra grupė gali būti laikoma tauta. Dažnai sutinkama nuomonė, kad kosovarai yra viso labo tautinė mažuma - albanų kilmės asmenys, gyvenantys už savo kilmės valstybės ribų. Kosovarai visada pripažindavo, kad yra albanai, bet vien to fakto, mūsų nuomone, nepakanka tam, kad priskirti juos tautinei mažumai, taip užkertant kelią pasinaudoti apsisprendimo teise. Kaip pastebi prof. J. Žilinskas, Kosovo albanai laiko save atskiru etnosu, besiskiriančiu nuo kitų Jugoslavijos etnosų.¹³⁸ Dar 1912 m. Kosovo albanai pasisakė už naujos valstybės – Albanijos ir Kosovo – nepriklausomybę. Bet nuo Antrojo pasaulinio karo iki 1990 m., Kosovas, Jugoslavijos sudėtyje, buvo traktuojamas kaip teritorija su aiškiai skirtinga kultūra. Tokią poziciją pagrindžia ir vis didėjanti Kosovo autonomija bei respublikos statuso Jugoslavijos sudėtyje siekimas.¹³⁹ Beja, su laiku ir patys kosovarai atsisakė idėjos tapti Albanijos dalimi ir siekė sukurti atskirą valstybę. Negalime nepaminti ir to fakto, kad 1990 m. Kosovas paskelbė nepriklausomybę, kurią pripažino tik Albanija. Tad galime konstatuoti, kad ir pati Albanija Kosovo albanus suvokė kaip atskirą etnosą. Dar vienas būdingas tautai kriterijus – bendra teritorija. Kaip matome atsiskyrimo siekė tik albanai gyvenantys Kosovo teritorijoje, kurie sudaro daugumą šioje teritorijoje, bet ne visoje Jugoslavijoje esantys albanai. Kartu su albanais nepriklausomybės siekė ir kitos etninės grupės gyvenančios toje teritorijoje (išskyrus serbus, kurie sudarė tik kelis procentus visų teritorijos gyventojų), tad visi šie asmenys suvokė save kaip vienetą, sudaranti atskirą etninę-tautinę grupę, turinčia bendrą istoriją ir kultūrą ir gyvenančia ilgą laiką vienoje teritorijoje. Tad negalime nesutikti, kad kosovarų tarpusavio ryšys bei nepriklausomybės siekis buvo kurkas stipresnis nei įprastos tautinės mažumos, todėl konstatuojame, kad kosovarai atitinka pirmą Ch. J. Borgen nustatytą kriterijų – yra tauta, todėl atitinkamai jiems priklausė apsisprendimo teisė.

Antras kriterijus - valstybė, nuo kurios nori atsiskirti tauta, pažeidžia pagrindines jos teises. Kosovo autonomijos panaikinimas XX a. pabaigoje ir įvykiai sekantis po to, aprašyti šiame darbo skyriuje, yra rimtas pagrindas manyti, jog kosovarų teisė į vidinį apsisprendimą nebuvo tinkamai užtikrinama. Situacijos rimtumą ir žmogaus teisių pažeidimų sistematiškumą rodo ir 1999 m.

¹³⁷ Гулиева Г. Против права наций на самоопределение. Prieiga internete <http://southcaucasus.com/old/index.php?page=current&id=2476>. Peržiūros laikas 2012 07 30.

¹³⁸ Žilinskas J. Kosovo mazgas. Justinas Žilinskas, Kosova mazgas. 2008 04 30, Verslo klasė, Nr. 5, 31p. Prieiga per internetą <http://archyvas.vz.lt/news.php?strid=1002&id=1014252>. Peržiūros laikas 2012 07 30.

¹³⁹ Ten pat.

birželio 10 d. priimta JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244,¹⁴⁰ kurioje vartojamos tokios sąvokos kaip „rimta humanitarinė padėtis“, „grėsmė tarptautiniai taikai ir saugumui“ ir pan. Apie žmogaus teisių pažeidimų rimtumą byloja ir 1999 m. NATO intervencija į Kosovo teritoriją (šios intervencijos teisėtumo šiame darbe nenagrinėsime) bei vykstantys procesai Tarptautiniame baudžiamajame tribunole buvusiai Jugoslavijai. Vien tas faktas, jog buvo įvestas JT valdymas rodo, kad, visų pirma padėtis buvo rimta ir pati Serbija nemokėjo susitvarkyti, antra – kosovarų teisės buvo sistemiškai ir masiškai pažeidinėjamos, trečia – atsirado grėsmė tarptautinei taikai ir saugumui. Tad galime padaryti išvadą, kad Jugoslavija, o vėliau ir Serbija, sistemiškai pažeidinėjo kosovarų pagrindines žmogaus teises.

Apibendrinant Serbijos vykdyti žmogaus teisių pažeidimai šiuo atveju prilygsta vidinio apsisprendimo principo neužtikrinimui ir atitinka antrą Ch. J. Borgen išskirtą kriterijų.

Trečiąjį kriterijų, dėl kitų efektyvių priemonių žmogaus teisėms užtikrinti nebuvimo, sunkiausia įrodyti. Kaip jau išsiaiškinome konfliktas kėlė rimtą grėsmę pasaulio taikai ir saugumui, tad pačiai Serbijai nesugebant susitvarkyti, tarptautinei bendruomenei reikėjo skubiai imtis kažkokių veiksmų, kad užkirsti kelią tokiai grėsmei bei vykdomiems žmogaus teisių pažeidimams. Į konfliktą įsimaišė JT, kuri nesekmingai bandė sureguliuoti konfliktą, kol galiausiai turėjo perimti teritorijos valdymą. Buvo priimta eilė rezoliucijų, kurios turėjo padėti stabilizuoti situaciją, bet dauguma jų neturėjo jokių didesnių teigiamų pasekmių. Negalime nepastebėti, kad Serbijos vykdoma politika atėmė iš kosovarų bet kokią tikėjimą dėl taikaus gyvenimo Serbijos sudėtyje, tokios nuomonės laikosi ir Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjas A. A. Cancado Trindade.¹⁴¹ Tad tik Kosovo nepriklausomybė galėjo užtikrinti ilgalaikį stabilumą tame regione. Maino universiteto profesorius L. Sellas palaiko tokią poziciją, nurodydamas, kad Kosovo nepriklausomybė tai vienintelis būdas užtikrinti saugumą ne tik Kosove, bet ir visuose Balkanuose.¹⁴² Profesorius lygina Kosovo grąžinimą Serbijos valdžiai su bandymu atkurti nacių valdžią Prancūzijoje 1952 m.¹⁴³ Naturalu, kad tokie veiksmai turėtų neigiamą įtaką tarptautiniam stabilumui ir neabejotinai įžiebtų dar didesnę naują konfliktą, kuris išplistų už Kosovo ribų. JT įvestas valdymas iš esmės buvo tik laikinoji priemonė,

¹⁴⁰ 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244 (1999).

¹⁴¹ Teisėjo A.A. Cancado Trindade atskirosi nuomonė, pridėta prie Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinės išvados Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo.

¹⁴² B. Coppietersas ir L. Sellas. Diskusija „Ar Kosovo nepriklausomybė stiprintų tarptautinį saugumą, ar jį silpnintų?“. Prieiga internete <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/lithuanian/debate.html>. Peržiūros laikas 2012 10 30.

¹⁴³ Ten pat.

turinti padėti apsaugoti gyventojus, bet pačios problemos nespėdė, tad buvo būtina imtis konkrečių veiksmų, kurie turėtų ilgalaikes pasekmes.

Dar vienas svarbus aspektas – po visų įvykių ir Serbijos vykdytos politikos Kosovo atžvilgiu, nekyla abejonių, kad galimybė šioms tautoms draugiškai ir efektyviai bendradarbiauti bei vykdyti bendrą valstybės politiką yra minimali, o galbūt tokios galimybės netgi nėra. Bandytas kurti bendrą Kosovo ir Serbijos valstybę gali sukelti ginkluotą konfliktą, kurio pasekmės galimai bus dar skaudesnės palyginus su prieš tai buvusiomis, tad tokie veiksmai būtų per daug rizikingi.

Manytumėme, kad atsižvelgiant į išvardintas aplinkybes, Kosovas turėjo teisėtą pagrindą, kuris išplaukia iš tautų apsisprendimo principo, atsiskirti. Beto, Kosovo atsiskyrimas buvo vienintelė reali galimybė tinkamai garantuoti gyventojų žmogaus teises ir užtikrinti ilgalaikį stabilumą šiame regione.

3.4. Kosovas – nepriklausoma valstybė ar tauta siekianti nepriklausomybės?

Sutariama, kad tautos kovojančios dėl nepriklausomybės yra pripažįstamos tarptautinės teisės subjektais, bet kadangi jos neturi pagrindinio valstybės atributo – suvereniteto, jų dalyvavimas tarptautiniuose santykiuose yra ribotas.¹⁴⁴ Nustatant ar Kosovas gali būti pripažintas atskira valstybe, o ne tik tauta siekiančia nepriklausomybės, remsimes 1933 m. Montevideo konvencijoje „Dėl valstybių teisių ir pareigų“ nustatytais valstybingumo kriterijais.¹⁴⁵ Konvencijos 1 str. nurodo valstybei būtinus požymius: nuolatiniai gyventojai, apibrėžta teritorija, vyriausybė, galimybė užmegzti santykius su kitomis valstybėmis. Aptarkime trumpai kiekvieną iš numatytų kriterijų, kartu nustatant ar Kosovas atitinka juos ir gali būti pripažintas lygiateise valstybe, o ne tauta, kovojančia dėl nepriklausomybės:

1. Nuolatiniai gyventojai – šis kriterijus siejamas su apibrėžtos teritorijos kriterijumi ir pastovios bendruomenės reikalavimu.¹⁴⁶ Natūralu, kad tam tikra nuolatinė migracija yra leidžiama. Valstybėms paliekama diskrecijos laisvė nustatyti kas laikomas nuolatiniu gyventoju. Taip pat nėra nustatytas reikalavimas gyventojų skaičiui. Aišku, kad nuolatinis gyventojus dažniausiai sudaro įvairiaaučiai gyventojai, tad nereikalaujama etninio,

¹⁴⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 172.

¹⁴⁵ 1933 m. gruodžio 26 d. Montevideo konvencija dėl valstybių teisių ir pareigų. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 68.

¹⁴⁶ Brownlie I. Principles of Public International law. Oxford: Oxford University press. 2003, 70 p.

religinio, kultūrinio, kalbinio ar kito vientisumo. Esminis reikalavimas yra bendra teisinė sistema, apibrėžta tam tikra teritorija, reguliuojanti gyventojų elgesį toje valstybėje ir šių gyventojų nuolatinis ryšis su teritorija.¹⁴⁷ Kaip jau nustatėme kosovariai sudaro tautą, kartu atitinkant ir nuolatinių gyventojų apibrėžimą.

2. Apibrėžta teritorija – teritorija yra suprantama kaip apibrėžta geografinė erdvė, atskirta sienomis nuo kitų teritorijų ir vienijama viena teisine sistema.¹⁴⁸ Tam tikros teritorijos priskyrimas valstybei nereikalauja tikslaus sienų nustatymo.¹⁴⁹ Kadangi iki šiol vyksta daug teritorinių ginčų tarp valstybių, tačiau tai neneigia tų valstybių egzistavimo kaip tokio.¹⁵⁰ Svarbu, kad valstybė nuolat efektyviai kontroliuotų tam tikrą teritoriją.¹⁵¹ Kosovui priklauso apibrėžta teritorija, kurios sienos atitinka ankščiau buvusios Kosovo autonomijos sienas.
3. Veiksminga vyriausybės kontrolė – šis elementas logiškai jungia kitus du jau aptartus kriterijus. Išskiriami du vyriausybės kontrolės aspektai: vidinis – teisinės tvarkos kūrimas ir palaikymas teritorijoje, išorinis – savarankiškas, nepriklausomas nuo kitų valstybių teisinės sistemos, veikimas tarptautinėje arenoje.¹⁵² Svarbus ne vien vyriausybės buvimo faktas, bet jos vykdoma veiksminga kontrolė. Aišku, laikinas, dėl susiklosčiusios situacijos, pavyzdžiui pilietinio karo, vyriausybės kontrolės praradimas nesąlygoja valstybės kaip tokios išnikimo.¹⁵³ Iš esmės nenagrinėjama vyriausybės sudarymo teisėtumo ir valdymo formos.¹⁵⁴ Natūralu, kad naujai susikūrusios valstybės vyriausybė niekada nebus tokia stipri kaip senų valstybių ir jai reikės laiko įsitvirtinti. Vis dėlto, negalime nesutikti, jog Kosove sudaryta vyriausybė vykdo teritorijos kontrolę ir efektyviai įgyvendina įstatymus. Beja, vien tas faktas, jog buvo pasiekta tikslo ir paskelbta nepriklausomybė rodo valdžios turimą galią bei daromą įtaką visuomenei.
4. Galėjimas užmegzti santykius su kitomis valstybėmis – šis kriterijus teorijoje dažnai priskiriamas prie nebūtinų, nes valstybė gali būti nepripažinta netgi turint tiek faktinę tiek praktinę nepriklausomybę, kartu negalint užmegzti santykių su nepripažįstančiomis

¹⁴⁷ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 109-110.

¹⁴⁸ Ten pat, P. 108-109.

¹⁴⁹ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1969 m. vasario 20 d. sprendimas North Sea Continental Shelf. Para 33, 46.

¹⁵⁰ Dixon M. International Law. Oxford: Oxford University press., 2005. P. 107.

¹⁵¹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 109.

¹⁵² Ten pat, P. 110.

¹⁵³ Dixon M. International Law. Oxford: Oxford University press., 2005. P. 107.

¹⁵⁴ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 113.

valstybėmis. Bet vis dėlto šis kriterijus labiau sietinas ne su užsienio santykių užmezgimu, bet su galimybe savarankiškai vykdyti užsienio politiką.¹⁵⁵

Prie neprivalomų valstybingumo požymių kartais dar priskiriami suverenitetas, apsisprendimas ir pripažinimas. Manytumėme, kad pirmus du požymius, suverenitetą ir apsisprendimą, apima jau mūsų aptarti, Montevideo konvencijoje numatyti, kriterijai. Kas liečia pripažinimą, tai jis tampa reikšmingas kai kalbame apie tautas siekiančios nepriklausomybės, ypač tais atvejais kai nėra motininės valstybės pritarimo dėl atsiskyrimo, bet vykdoma kontrolė yra pakankamai silpna ir norinti atsiskirti tauta perima valdymą nustatytoje teritorijoje į savo rankas. Tokiu atveju naujos valstybės sukūrimo faktas priklausys nuo tarptautinės bendruomenės sprendimo pripažinti tokią valstybę arba ne.

Naujai susikūrusios suverenios valstybės arba atkurtos valstybės sienos nustatomos remiantis uti possidetis juris principu - sienos nustatomos pagal buvusias administracines linijas arba sienas.¹⁵⁶ Nors principas atsirado XIX a. Lotynų Amerikos valstybėms atsiskiriant nuo Ispanijos teritorijos, jis buvo perimtas ir taikomas taip pat ir Afrikos dekolonizacijos metu. Tarptautinis Teisingumo Teismas 1986 m. nurodė, kad uti possidetis juris principas bendrasis delimitacijos principas, todėl turi būti taikomas ne tik Lotynų Amerikos ir Afrikos teritorijų atžvilgiu.¹⁵⁷

Pripažinimas yra valstybės vienašalis aktas, kuriuo pripažįstamas kitos valstybės egzistavimas ir jos galėjimas laikytis tarptautinių įsipareigojimų bei naujos valstybės laikymas pilnateisiu tarptautinės teisės subjektu. Iš esmės, tai yra politinis aktas, turintis teisinės pasekmes. Išskiriamas trijų rūšių pripažinimas:

- De jure – formalus, atliekant sutartinio pobūdžio aktą, pripažinimas, kuris apima ir diplomatinių santykių užmezgimą;
- De facto – nepadarus formalaus pareiškimo, su naujai susikurusia valstybe palaikomi įprastiniai tarptautiniai santykiai;
- Ad hoc – fragmentiškas tarptautinių santykių palaikymas, vienkartinis pripažinimas tik tam atvejui, nenorint visiškai pripažinti dėl tam tikrų politinių priežasčių.¹⁵⁸

Praktikoje šis skirstymas nėra labai aktualus, kadangi jei valstybė yra pripažįstama, tai pripažįstama visiškai.

¹⁵⁵ Ten pat. P. 113-114.

¹⁵⁶ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 229-230.

¹⁵⁷ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. gruodžio 22 d. sprendimas *Case Concerning the Frontier Dispute*. Para 20-21.

¹⁵⁸ Malcolm N. Sh. International Law. New York: Cambridge University Press, 2008. P. 444-446.

Doktrinoje sutinkamos dvi pripažinimo teorijos: konstitucinė - valstybė tarptautinės teisės prasme neegzistuoja kol nėra pripažinta, tad pripažinimas tampa būtinas sąlyga valstybingumui nustatyti. Deklaracinė – pripažinimas yra tik fakto klausimas, deklaracija, o tarptautinės teisės subjektu valstybė tampa kai įgyja valstybės požymius, nepriklausomai nuo pripažinimo.¹⁵⁹ Iki šiol vyksta diskusijos, kuria pripažinimo teorija reikia vadovautis. Vis dėlto turime pripažinti, jog tik sulaukus pripažinimo, valstybė gali užmegzti tarptautinius santykius ir efektyviai funkcionuoti ir taip pilnai atitikti mūsų išskirtus valstybingumo kriterijus.

Naujos valstybės pripažinimas, nesant aiškių atsiskyrimo neteisėtumo pagrindų, yra kiekvienos valstybės suvereni teisė. Bet svarbu atminti, jog betkokia intervencija į kitą valstybę yra draudžiama (išskyrus išimtis, numatytas JT Chartijoje). Pavyzdžiui 1983 m. Turkijos paskelbta Šiaurės Kipro pripažinimo deklaracija yra teisėta, bet tarptautinei teisei prieštarauja tos pačios Turkijos kariuomenės įvedimas į Kipro teritoriją, kas ir sąlygojo naujos valstybės atsiradimą.¹⁶⁰ Nuo kitos valstybės atsiskyrusios valstybės skubotas pripažinimas gali būti įvertintas kaip kišimasis į pirmosios vidaus reikalus ar pasikėsinimas į jos suverenitetą.

Kaip jau minėjome anksčiau šiuo metu Kosovą pripažįsta 93 pasaulio valstybės. Serbija ir Rusijos Federacija tvirtina, kad rezoliucija Nr. 1244 įtvirtindama teritorinio vientisumo ir valstybės suvereniteto principus draudžia Kosovo vienašališką atsiskyrimą be Serbijos pritarimo, tad nepripažįsta naujos valstybės sukūrimo. Priešingai, ES, laikosi pozicijos, kad rezoliucija nedraudžia Kosovo nepriklausomybės, kadangi nenustato galutinio derybų rezultato.¹⁶¹ Tačiau faktiškai JT rezoliucija nebuvo susitarimas tarp Kosovo albanų ir serbų, kuris nubrėžtų gaires tolesniam Kosovo politiniam statusui. Rezoliucija taip pat nėra ir sprendimas oponentams, siekiantiems konflikto pabaigos ir taikos palaikymo. Dokumento negalime įvardinti ir kaip taikos susitarimo, kuris nusakytų tarptautinės bendruomenės požiūrį į konfliktą ir numatytų jo sprendimo būdus. Rezoliucija nenurodo konflikto priežasčių ir palieka Kosovą nežinioje.¹⁶²

ES Taryba 2008 m. vasario 18 d. priėmė sprendimą dėl Europos partnerystės su Serbija, įskaitant Kosovą,¹⁶³ kuriame nurodyta, kad kiekvienai valstybei ES narei paliekama diskrecijos

¹⁵⁹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 117-118.

¹⁶⁰ В. В. Тамазян. Самоопределение народов и мировой порядок. Prieiga per internetą http://lraber.asj-oa.am/690/1/6_Tamazyan_-_75.pdf. Peržiūros laikas 2012 09 18.

¹⁶¹ Daranowski P. Precedens Kosowa a przyszłość Bośni i Hercegowiny, p 8. Prieiga internete http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/pd_kosowo.pdf. Peržiūros laikas 2012 09 19.

¹⁶² Bulavaitė I. Rožinis Kosovo ateities scenarijus. Prieiga internete <http://www.geopolitika.lt/?artc=1751>. Peržiūros laikas 2012 09 17.

¹⁶³ 2008 m. vasario 18 d. Tarybos sprendimas dėl Europos partnerystės su Serbija, įskaitant Kosovą, kaip apibrėžta 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr. 1244, principų, prioritetų ir sąlygų, panaikinantis

laisvė nuspręsti dėl Kosovo pripažinimo. Toks reglamentavimas parodo, jog ES valstybės narės neturi bendro sutarimo dėl Kosovo nepriklausomybės, todėl ES nenori priimti atsakomybės ir nuspręsti už visas nares pati, taip rizikuojant sulaukti didelės nepasitenkinimo bangos.

Apybendrinant galime pasakyti, kad Kosovas formaliai atitinka Montevideo konvencijoje numatytus valstybės kriterijus, kas parodo, kad kosovarai yra jau daugiau nei tik tauta siekianti nepriklausomybės, jie įgijo pagrindinį būtiną valstybingumo bruožą – suverenitetą. Taip pat nauja valstybė sulaukė tarptautinės bendruomenės pripažinimo, kas patvirtina, kad Kosovas tarptautinėje arenoje laikomas lygiateisiu tarptautinių santykių dalyviu.

3.5. Tarptautinio Teisingumo Teismo pozicija dėl Kosovo nepriklausomybės

2008 m. spalio 8 d. JT Generalinė Asamblėja kreipėsi su rezoliucija¹⁶⁴ į Tarptautinį Teisingumo Teismą su prašymu pateikti patariamąją nuomonę atsakant į klausimą ar vienašališkas Kosovo laikinųjų savivaldos institucijų nepriklausomybės paskelbimas atitinka tarptautinę teisę ir Saugumo Tarybos rezoliuciją Nr. 1244.¹⁶⁵

2010 m. liepos 22 d., remiantis šia rezoliucija, Tarptautinis Teisingumo Teismas priėmė patariamąją nuomonę. Svarbu pažymėti, kad šis dokumentas neturi privalomos teisinės galios, bet jo reikšmės negalima nuvertinti, kadangi dažniausiai tokio pobūdžio dokumentai daro veiksmingą įtaką tarptautinės teisės vystymui dėl autoriteto, kuri turi Teismas.

Dokumente yra nagrinėjami atskirai du klausimai – ar nepriklausomybės deklaracija atitinka tarptautinės teisės normas (*lex generalis*) ir ar deklaracija atitinka ST rezoliuciją Nr. 1244 (*lex specialis*).

Atsakant į pirmą klausimą Teismas nenagrinėjo ar Kosovo albanai yra tauta, nenustatė Kosovo statuso, plačiai neaiškino ir tautų apsisprendimo principo turinio. Buvo nurodyta, kad įtvirtinant apsisprendimo principą JT Chartijoje jis buvo suprantamas kaip kolonijų teisė į suverenios valstybės sukūrimą, bet vystantis principui XX a. antroje pusėje jis jau buvo aiškinamas kaip apimantis ne tik kolonijas, bet ir kitas nesavavaldžias teritorijas bei pavergtas ar okupuotas tautas.¹⁶⁶ Bendrai,

Sprendimą 2006/56/EB Nr. 2008/213/EB.

¹⁶⁴ 2008 m. spalio 8 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. A/RES/63/3.

¹⁶⁵ 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244 (1999).

¹⁶⁶ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*.

Teismas vertindamas nepriklausomybės deklaracijos teisėtumą, daugiau dėmesio skyrė apsisprendimo principo sampratai kolonijų kontekste ir praktiškai nelietė šio principo aiškinimo kitų teritorijų atžvilgiu.

Praktikoje buvo atveju kai Saugumo Taryba pripažino neteisėtais vienašališkas nepriklausomybės deklaracijas paskelbtas ne kolonijų (pvz. Pietų Rodezija 1965 m.¹⁶⁷, Šiaurės Kirpas 1983 m.¹⁶⁸), bet šių deklaracijų neteisėtumas siejamas ne su vienašališku jų priėmimu, bet su paskelbimo aplinkybėmis, kadangi jų priėmimas kilo iš bendrosios tarptautinės teisės principų, ius cogens normų dėl jėgos nenaudojimo, pažeidimo. Kosovo atveju Saugumo Taryba nepriėmė jokių dokumentų, kurie smerktų paskelbtą deklaraciją, tad tai patvirtina jog vienašališkas nepriklausomybės deklaracijos paskelbimas savaime nėra draudžiamas.

Teismas nurodė, kad bendroji tarptautinė teisė taip pat nenumato bendro draudimo skelbti nepriklausomybės deklaracijos. Tokio pobūdžio teisės aktas yra tik deklaratyvus dokumentas, tam, kad deklaracija turėtų pasekmes, reikia visų sąlygų įrodančių valstybės egzistavimą. Todėl Teismas nenagrinėja pačio Kosovo nepriklausomybės teisėtumo, kadangi valstybės egzistavimui būtinas ir kitų valstybių pripažinimas, kuris yra politinis aktas nepriklausomas nuo Teismo sprendimo.¹⁶⁹

Vienašališkas nepriklausomybės paskelbimas tam tikrais atvejais gali pažeisti valstybės teritorinio vientisumo principą. Bet svarbu pabrėžti, jog šis principas įpareigoja tik valstybes, bet ne tautas, tad šiuo atveju negalime kalbėti apie šio principo pažeidimą, kadangi nebuvo pažeidėjo.

Antras klausimas lietuviškai Kosovo nepriklausomybės deklaracijos atitikimą Saugumos Tarybos rezoliucijai Nr. 1244, kuri įteisino tarptautinių pajėgų įvedimą į Kosovą ir laikinąjį teritorijos administravimą tarptautinės bendruomenės. Svarbu paminėti, kad rezoliucija buvo priimta remiantis JT Chartijos VII skyriumi, kurioje Saugumo Tarybai nustatoma kompetencija priminti privalomojo pobūdžio dokumentus, skirtus apsaugoti tarptautinę taiką ir saugumą.

Tarptautinis Teisingumo Teismas nurodė, jog pagrindinis rezoliucijos tikslas buvo Kosovo laikinojo režimo sukūrimas, taip palengvinant susitarimo procesą dėl teritorijos statuso, bet dokumentu nedaroma įtaka susitarimo procesui ir galutiniam tikslui. Rezoliucija nenumato draudimo paskelbti nepriklausomybės deklaracijos. Jei Saugumo Taryba norėtų įtvirtinti tokį draudimą, padarytų tai tiesiogiai kaip padarė tai rezoliucijoje Nr. 787 kalbančioje apie Serbijos

¹⁶⁷ 1965 m. lapkričio 12 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 216 (1965). Taip pat 1965 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 217 (1965).

¹⁶⁸ 1983 m. lapkričio 18 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 541 (1983).

¹⁶⁹ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo. Para 78-94.

Respubliką.¹⁷⁰ Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad rezoliucija įtvirtina pareigas JT organams ir Organizacijos valstybėms narėms, bet ne Kosovo politiniams lyderiams.¹⁷¹

Tarptautinis Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad Kosovo nepriklausomybės deklaracijos priėmimas neprieštarauja bendrajai tarptautinei teisei, taip pat nepažeidė JT Saugumo Tarybos rezoliucijos Nr. 1244 ir konstitucinės santvarkos.¹⁷²

Galime pažymėti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas priėmė sprendimą nevienbalsiai (10 prieš 4 balsus), kas rodo, jog vis dėlto dėl skirtingų interesų ir požiūrio nerandama bendros nuomonės ir susitarimo šiuo klausimu, antra – tarptautinės teisės reglamentavimas nėra pakankamai tikslus ir aiškus, kad būtų galima pateikti vienareikšmišką atsakymą. Kaip pažymi L. Laurinavičiūtė, Tarptautinis Teisingumo Teismas atsakydamas į pirmą klausimą rėmėsi ne teisės aktu, kuriuose įtvirtintas apsisprendimo principas, analize, o pateikė bendro pobūdžio informaciją apie valstybių praktiką šiuo klausimu apskritai.¹⁷³ Tad akivaizdu, jog Teismas sąmoningai vengė tautų apsisprendimo principo turinio analizės, nors ir sutiko su tuo, jog išorinis apsisprendimas egzistuoja ir kad nepriklausomybės deklaracijos savaime nėra neteisėtos. Taip pat reikia turėti omeny, jog Kosovo nepriklausomybės paskelbimas yra vienintelis po JT Chartijos priėmimo vienašališkas valstybės sienų pakeitimas Europoje ir naturalu, kad baiminamasi, jog tokia praktika gali skatinti didesnius neramumus Abchazijoje ir Pietų Osetijoje.

Atsižvelgiant į viską aukščiau paminėtą, darome išvadą, jog Kosovas turėjo teisę įgyvendinti išorinį apsisprendimą, kadangi Serbija neužtikrino jų vidinio apsisprendimo, neturėjo vyriausybės atstovaujamos kosovams, pati pažeidinėjo jų pagrindines žmogaus teises, taip padarydama nusikaltimus žmoniškumui ir užkertant sau kelią remtis teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principais norint užkirsti kelią Kosovo atsiskyrimui. Taip pat Kosovas turi visas valstybei būdingas bruožas ir gali egzistuoti kaip suvereni šalis vykdanti efektyvią valstybės kontrolę ir valdymą, kartu jis yra pripažintas tarptautinėje arenoje kaip lygiavertis santykių dalyvis.

¹⁷⁰ Gorgol P. Opinia doradca Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Prieiga internete <http://patrykgorgol.pl/wp-content/uploads/2012/01/kosowo-opinia-doradca.pdf>. Peržiūros laikas 2012 10 16.

¹⁷¹ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo. Para 91-120.

¹⁷² Ten pat, para 122.

¹⁷³ Laurinavičiūtė L. Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai // Socialinių mokslų studijos. 2012, 4(2). P. 741.

Išvados

1. Apsisprendimo principo užuominų randama jau XVIII a., kai buvo atsisakyta absoliutizmo idėjos ir iškelta prigimtinės teisės teorija. XX a. pradžioje, remiantis pirmomis rašytinėmis pasaulio konstitucijomis, apsisprendimo principo idėja buvo vystytos W. Wilsono ir V. Lenino. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos tautų teisė į apsisprendimą nebuvo įtvirtinta nei viename tarptautiniame dokumente, jos taikymas bei aiškinimas buvo nenuoseklus, taikos susitarimuose, sudarytuose po Karo, ši teisė taip pat buvo minima ypatingai retai, nebuvo bendro sutarimo dėl principo turinio ir taikymo ribų. Tad tautų teisė į apsisprendimą iki XX a. vidurio, buvo deklaratyvi nuostata, bet ne reali teisė, kuria būtų galima nevaržomai naudotis.

2. Po Jungtinių Tautų Chartijos priėmimo apsisprendimo principas tapo privaloma norma. Be Chartijos principas buvo numatytas eilėje kitų tarptautinių dokumentų – Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, 1975 m. Helsinkio Baigiamajame akte, 1993 m. Vienos deklaracijoje ir veiksmų programoje ir kt. Principo nuostatos buvo plačiai aiškinamos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos. Tarptautinis Teisingumo Teismas pripažino apsisprendimo principą *ius cogens* norma. Vis dėlto, neatsižvelgiant į tai, kad apsisprendimo principas yra viena pagrindinių teisių, be kurios būtų neįmanoma įgyvendinti kitų žmogaus teisių, nei tarptautinių sutarčių gausa, nei tarptautinių organizacijų veikla, nei teismų praktika, nepadėjo pakankamai atskleisti principo turinio ir taikymo ribų. Iki šiol šis principas lieka vienas labiausiai neapibrėžtų ir keliantis daugiausiai klausimų.

3. Neatsižvelgiant į tarptautinių dokumentų, įtvirtinančių apsisprendimo principą, gausą, principo formulotė išlieka labai abstrakti, kartu nenumatydama ir tautos, kuriai priklauso ši teisė, sąvokos. Tautos apibrėžimo nebuvimas sukelia daug diskusijų tarp mokslininkų, kurie bando pateikti kiek galima konkretesnę sąvoką. Šiame darbe nustatėme, kad tauta tai politiškai organizuota stabili grupė, besiskirianti nuo kitų grupių ir gyvenanti apibrėžtoje teritorijoje, kuria jungia bendra istorija, kultūra, kalba, religija ar rasinė-etninė kilmė ir kuri identifikuoja save bei nori, kad kiti ją identifikuočiau, kaip atskirą vieneta.

4. Iki XX a. vidurio apsisprendimo principas buvo laikomas kolonijų teise. Principo įtvirtinimas Jungtinių Tautų Chartijoje taip pat buvo siejamas su dekolonizacijos proceso pabaiga,

tad buvo adresuotas kolonijom ir metropolijom. Todėl galima sutikti nuomonę, kad atsižvelgiant į tai, kad dekolonizacijos procesas yra užbaigtas, apsisprendimo principas tampa negyva norma. Bet turime neužmiršti, kad principai nėra statiški, jie turi būti aiškinami remiantis laiko realijomis ir poreikiais, tad su laiku taikymas subjektų atžvilgiu buvo išplėstas ir apsisprendimo principas tapo ne tik kolonijų teise, bet visų tautų teise. Keičiantis subjektų ratui, pasikeitė ir principo apimtis – jei pradžioje principas buvo suprantamas kaip išimtinai kolonijų teisė atsiskirti, tai dabar principas yra dualus ir apima tiek vidinį aspektą, tiek išorinį, kurio įgyvendinimui būtinas konkrečių sąlygų išpildymas.

5. Tarptautinėje teisėje nėra įtvirtinto tiesioginio draudimo atsiskirti įgyvendinant apsisprendimo teisę, bet turime pripažinti, kad leidimas atsiskirti kiekvienai panorusiai tautai sukeltų chaosą visame pasaulyje, todėl apsisprendimo principas dabar nereiškia vien atsiskyrimo ir nepriklausomybės paskelbimo, kaip buvo įprasta aiškinant šį principą dekolonizacijos metu. Šiuo metu apsisprendimas suprantamas kaip dualus principas, apimantis vidinį ir išorinį apsisprendimą. Vidinis apsisprendimas apima teisę įgyvendinti socialinį, ekonominį ir kultūrinį vystymą, iš kurio išplaukia valstybės pareiga be diskriminacijos atstovauti visą visuomenę, be skirstymo dėl rasės, odos spalvos, tautinio arba etninio priklausymo. Išorinis apsisprendimas - atsiskyrimas nuo valstybės, sukūriant atskirą nepriklausomą valstybę arba prisijungimas prie kitos valstybės. Išorinio apsisprendimo aspekto įgyvendinimas iš esmės priklauso nuo valstybės vykdomos politikos nekolojininių tautų atžvilgiu ir leidžiamas tik tais atvejais, jei valstybė nesugeba tinkamai užtikrinti tautai vidinio apsisprendimo.

6. Tarptautinis Teisingumo Teismas ne kartą turėjo galimybę išaiškinti apsisprendimo principo turinį. Vis dėlto tai nebuvo padaryta ir iki šiol Teismo praktika šiuo klausimu išliaka gana fragmentiška. Pagrindinė to priežastis yra tiek nusistovėjusios praktikos nebuvimas, tiek normų įtvirtinančių apsisprendimo teisę abstraktumas, tiek bendros nuomonės tarp teisėjų nebuvimas. Nors negalime užmiršti, kad Teismas pripažino, jog apsisprendimas yra fundamentali teisė bei *ius cogens* principas, turintis *erga omnes* pobūdį.

7. Ilgą laiką Kosovas buvo teritorija kelianti didelį tarptautinį susirūpinimą. Buvo įdėta daug pastangų bandant stabilizuoti situaciją šiame regione. Kosovo paskelbta nepriklausomybė sukėlė

daug diskusijų dėl tokio vienašališko atsiskyrimo teisėtumo. Serbiją tokį atsiskyrimą laiko savo valstybės sienų neliečiamybės ir teritorijos vientisumo pažeidimu. Turime pabrėžti, kad apsisprendimo principo tikslas yra ne teritorinio vientisumo pažeidimas, o atvirkščiai sienų stabilumo palaikymas, bet tik tų valstybių atžvilgiu, kurios laikosi tautų lygiateisiškumo principo ir atstovauja visai tautai be diskriminacijos. Kadangi Serbija neužtikrino kosovarų vidinio apsisprendimo, diskriminavo juos, neturėjo vyriausybės atstovaujančios visai tautai, pažeidinėjo pagrindines kosovarų teises, taip užkirto sau kelią drausti Kosovo atsiskyrimą remiantis teritorinio vientisumo ir sienų neliečiamybės principais.

Literatūros sąrašas

Tarptautinės ir regioninės sutartys:

1. 1933 m. gruodžio 26 d. Montevideo konvencija dėl valstybių teisių ir pareigų.
2. 1941 m. rugpjūčio 14 d. Atlanto Chartija.
3. 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-557.
4. 1965 m. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo // Valstybės žinios. 1998, Nr. 108-2957.
5. 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolą // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3289.
6. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 77-3290.
7. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
8. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002 02 06, Nr. 13-480.
9. 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje įvykusio Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo Baigiamasis aktas.
10. 1993 m. birželio 25 d. Vienos deklaracija ir veiksmų programa.
11. 1995 m. Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija // Valstybės žinios, 2000, Nr. 20-497.

Tarptautinio Teisingumo Teismo ir Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika:

1. Decision of the Council of the League of Nations on the Åland islands including Sweden's protest. 1921. // League of Nations Official Journal.
2. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1969 m. vasario 20 d. sprendimas North Sea Continental Shelf.
3. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada Western Sahara.

4. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. gruodžio 22 d. sprendimas Case Concerning the Frontier Dispute.
5. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje East Timor (Portugal v. Australia).
6. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory.
7. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo.
8. Teisėjo A.A. Cançado Trindade atskiroji nuomonė, pridėta prie Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinės išvados Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo.

Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo Tarybos ir Generalinės Asamblėjos rezoliucijos:

1. 1952 m. gruodžio 16 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 637 (VII).
2. 1960 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1514 (XV).
3. 1962 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 1803(XVII).
4. 1965 m. gruodžio 20 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2105 (XX).
5. 1965 m. lapkričio 12 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 216 (1965).
6. 1965 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 217 (1965).
7. 1970 m. spalio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2621 (XXV).
8. 1970 m. spalio 24 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV).
9. 1973 m. gruodžio 12 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 3103 (XXVIII).
10. 1983m. lapkričio 18 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 541 (1983).
11. 1998 m. rugsėjo 23 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija 1199 (1998).
12. 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244 (1999).
13. 2008 m. spalio 8 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. A/RES/63/3.

Kitų tarptautinių ir nacionalinių institucijų teisės aktai ir praktika:

1. 1776 m. liepos 4 d. JAV nepriklausomybės deklaracija. Filadelfija. Prieiga per internetą <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration.html>
2. 1993 m. rugpjūčio 23 d. Rasinės diskriminacijos panaikinimo bendroji rekomendacija Nr. 21.
3. 1994 m. Etiopijos Konstitucija.
4. 1994 m. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras nr. 23 dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnio. 1989 m. lapkričio 27-30 d. Paryžiuje priimta UNESCO galutinė ataskaita ir rekomendacija, nr. SHS-89/CONF.602/7. Para 22. Prieiga internete <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000851/085152eo.pdf>.
5. 2008 m. vasario 18 d. Tarybos sprendimas dėl Europos partnerystės su Serbija, įskaitant Kosovą, kaip apibrėžta 1999 m. birželio 10 d. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr. 1244, principų, prioritetų ir sąlygų, panaikinantį Sprendimą 2006/56/EB Nr. 2008/213/EB.
6. 2010 m. gruodžio 12 d. Europos Tarybos Teisės ir žmogaus teisių komiteto pranešimas. Prieiga internete: <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/ajdoc462010prov.pdf>.
7. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto byla A.B. et. al. v Italy, no. 413/1990.
8. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto byla E. P. et al. v. Colombia 318/1988.
9. Kanados Aukščiausiojo Teismo 1998 m. rugpjūčio 20 d. išvada Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217.

Specialioji literatūra:

1. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000.
2. Barten U., Minorities, Minority Rights and Internal Self-Determination // Syddansk Universitet. Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, 2010.
3. Brownlie I. Principles of Public International law. Oxford: Oxford University press. 2003.
4. Bruno Coppietersas. Diskusija “Ar Kosovo nepriklausomybė stiprintų tarptautinį saugumą, ar jį silpnintų?”. Prieiga internete <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/lithuanian/debate.html>.
5. Bulavaitė I. Rožinis Kosovo ateities scenarijus. Prieiga internete <http://www.geopolitika.lt/?arte=1751>

6. Cassese A. *Self-Determination of Peoples*. New York: Cambridge University Press, 1995.
7. Daranowski P. *Precedens Kosowa a przyszłość Bośni i Hercegowiny*, p 8. Prieiga internete http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/pd_kosowo.pdf.
8. Dixon M. *International Law*. Oxford: Oxford University press., 2005.
9. Dumbrytė A. *Tautų apsisprendimo ir valstybių teritorinio vientisumo principų santykis*. Magistro baigiamasis darbas. Vilniaus Universitetas. Vilnius, 2011.
10. Gorgol P. *Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*. Prieiga internete <http://patrykgorgol.pl/wp-content/uploads/2012/01/kosowo-opinia-doradcza.pdf>.
11. Higgins R. *Problems and Process: International Law and How We Use It*. New York: Oxford University Press, 1995.
12. Laurinavičiūtė L. *Tarptautinio Teisingumo Teismo išvada dėl Kosovo vienašalės nepriklausomybės deklaracijos: deklaracijos teisėtumo aspektai // Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2).
13. Louisas Sellas. *Diskusija "Ar Kosovo nepriklausomybė stiprintų tarptautinį saugumą, ar jį silpnintų?"*. Prieiga internete <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/lithuanian/debate.html>.
14. Malcolm N. Sh. *International Law*. New York: Cambridge University Press, 2008.
15. Marszałek M. *Sojusznicza operacja "Allied Force". Przebieg - ocena - wnioski*. Toruń: Adam Marszałek, 2009.
16. Matthew S., *The Normative Status of Self-Determination in International Law: A Formula for Uncertainty in the Scope and Content of the Right? // Human rights law review*, 2011, Issue 4.
17. Mullerson R. *International Law, Rights and Politics: Developments in Eastern Europe and the CIS*. London & New York: Routledge, 1994.
18. Osbourne R. *Национальное самоопределение и целостность // Общественные науки и современность*. 1993, № 5.
19. Pentassuglia G. *State Sovereignty, Minorities and Self-Determination: A Comprehensive Legal View // International journal on minority and group rights*. Volume 9, Number 4, 2002.
20. Raday F., *Self-Determination and Minority Rights // Fordham International Law Journal*. 2002, Issue 3.

21. Raič D. Statehood and the Law of Self-Determination. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2002.
22. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 2006.
23. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
24. Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
25. Wasiński M. Prawo międzynarodowe publiczne. Wykład 2011/2012. Część Piąta, p. 72-73. Prieiga internete http://www.grocjusz.edu.pl/Materials/mw_w_pm_2012-5.pdf.
26. Weller M. Settling Self-determination Conflicts: Recent Developments // The European Journal of International Law. 2009, no 1.
27. Žalimas D. Kosovas įaudrino Europą. Prieiga internete <http://www.euractiv.lt/lt/straipsnis/618/kosovas-iaudrino-europa>.
28. Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 157.
29. Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001.
30. Žilinskas J. Kosovo mazgas. Justinas Žilinskas, Kosova mazgas. 2008 04 30, Verslo klasė, Nr. 5, 31p. Prieiga internete <http://archyvas.vz.lt/news.php?strid=1002&id=1014252>.
31. Žmogaus teisių apsauga: dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1990.
32. Барсегов Ю.Г. Самоопределение и территориальная целостность. Москва: Международный гуманитарный фонд арменоведения, 1993.
33. В. В. Тамазян. Самоопределение народов и мировой порядок. Prieiga internete http://raber.asj-oa.am/690/1/6._Tamazyan_-_75.pdf.
34. В. И. Ленин. Социалистическая революция и право наций на самоопределение. Тезисы. Декабрь 1915 г.-февраль 1916 г. Prieiga internete <http://uaio.ru/vil/30.htm>.
35. Галанза П.Н. Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII—XIX вв. Москва: Государственное изд-во юридической литературы, 1957.
36. Герасимова О. Е. Право наций на самоопределение как фактор гармонизации этносоциальных отношений в современном мире. Prieiga internete

http://www.sociosphera.com/publication/conference/2012/157/pravo_nacij_na_samoopredelenie_kak_faktor_garmonizacii_etnosocialnyh_otnoshenij_v_sovremennom_mire/

37. Грушкин Д. В. Право народов на самоопределение: идеология и практика. Москва: Звенья, 1997.
38. Гулиева Г. Против права наций на самоопределение. Prieiga internete <http://southcaucasus.com/old/index.php?page=current&id=2476>.
39. Козлов А.Е. Право на самоопределение как принцип международного права и конституционное право человека // Права человека и межнациональные отношения. Москва: ИГиП РАН. 1994.
40. Романенко С.А. Типология процессов национального самоопределения // Общественные науки и современность. 1999, № 2.
41. Скворцов А. Косово и Метохия: можно ли защищать права человека посредством насилия? Prieiga internete: http://www.rummuseum.ru/lib_s/kosovo34.php.
42. Хайрова Г. С. Сепарация – право народов или крайняя мера? // Современная Россия: путь к миру – путь к себе. Материалы XI Всероссийской научно-практической конференции. 2008, том II.

Santrauka

Tautų teisė į laisvą apsisprendimą yra vienas iš fundamentalių tarptautinės teisės principų, kuris Tarptautinio Teisingumo Teismo buvo pripažintas *ius cogens* norma. Tinkamas apsisprendimo principo užtikrinimas yra visų kitų žmogaus teisių garantas. Vis dėlto, nors apsisprendimo principas tarptautinėje teisėje užima ypatingą vietą, bet nei tarptautinių aktų gausa, nei praktikos pavyzdžiai, nepadėjo pakankamai atskleisti principo turinio ir taikymo ribų, dėl ko iki šiol jo įgyvendinimas lieka labai ribotas.

Šiame darbe nagrinėjami pagrindiniai apsisprendimo principo aspektai atskleidžiant jo turinį bei įgyvendinimo galimybes. Pirmame darbo skyriuje apžvelgiamas principo formavimas tarptautinėje teisėje bei analizuojama principo sampratos kaita. Jei pradžioje principas buvo suprantamas kaip išskirtinai kolonijų teisė, leidžianti joms atsiskirti, tai dabar jis tapo dualus ir priklauso visoms tautoms.

Antrame skyriuje atskleidžiami pagrindiniai principo turinio elementai – nustatoma kas yra tauta apsisprendimo principo kontekste, nurodomas skirtumas tarp tautos ir tautinės mažumos, apžvelgiamas principo vidinis ir išorinis elementas, taip pat nagrinėjamas principo taikymas ne kolonijų atžvilgiu bei secesijos galimybė.

Trečioje darbo dalyje nagrinėjamas Kosovo atsiskyrimo precedento atvejis. Tam, kad tinkamai išanalizuoti Kosovo vienašališko atsiskyrimo teisėtumą, darbe trumpai apžvelgiama Kosovo regiono istorinė raida, taip pat aptariamas apsisprendimo principo santykis su sienų neliečiamumo ir teritorinio vientisumo principais, nustatant ar Kosovas paskelbiant nepriklausomybę nepažeidė minėtų principų. Nagrinėjamas ir pripažinimo institutas, kuris turi ypatingą svarbą kalbant apie tautas siekiančias nepriklausomybės bei analizuojami valstybingumo kriterijai.

Резюме

Право народов на самоопределение является одним из основополагающих принципов международного права, который был признан Международным Судом *ius cogens* нормой. Надлежащая защита принципа самоопределения является гарантом всех других прав человека. Однако, несмотря на то что принцип самоопределения в международном праве занимает особое место, но ни обилие международных актов, ни примеры практики, не помогли достаточно раскрыть содержание принципа и рамки его применения, поэтому его реализация на сегодняшний день остается весьма ограниченной.

В данной работе анализируются ключевые аспекты принципа самоопределения раскрывая его содержание и возможности реализации. В первой главе автор делает обзор образования принципа в международном праве и анализирует изменения в его концепции. Если в начале принцип понимали как сугубо колониальное право, позволяющие колониям отделиться, то теперь принцип имеет два аспекта и принадлежит всем народам.

Второй раздел раскрывает основные элементы содержания принципа – установлено кто есть народ в контексте права на самоопределение, рассматривается разница между народом и национальными меньшинствами, также сделан обзор внутреннего и внешнего элемента принципа, рассматривается и применение принципа по отношению к не колониальным территориям и их возможность отделения.

В третьей главе работы рассмотрен вопрос отделения Косово. Для того чтобы правильно проанализировать законность одностороннего отделения Косово, сделан краткий обзор исторического развития региона. Также обсуждается соотношение принципа самоопределения народов с принципами нерушимости государственных границ и территориальной целостности, определяя является ли провозглашение независимости Косово нарушением данных принципов. Рассматривается и институт признания государства в международном праве, который имеет особое значение с точки зрения народов, стремящихся к независимости и анализируются критерии государственности.